

ตัวเองที่ทุกคนควรรู้จัก

และ

มิตรสหาย ที่ทุกคน ควรรู้จักคบ

พระธรรมโกศาจารย์

(พุทธทาส อินฺทปญฺโญ)

สวนโมกขพลาราม

ต.เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี

ปีที่พิมพ์ มกราคม ๒๕๔๕
จัดพิมพ์โดย ธรรมทานมูลนิธิ สวนโมกขพลาราม

ผู้สนใจหนังสือเล่มนี้สามารถติดต่อได้ที่

ธรรมทานมูลนิธิ

๖๘/๑ หมู่ ๖ ต.เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

โทร. ๐-๗๗๔๓-๑๕๙๖, ๐-๗๗๔๓-๑๖๖๑-๒

โทรสาร. ๐-๗๗๔๓-๑๕๙๗

(ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย)

อุทิศนา

ลอยธรรมะมาลัย	ลงสู่โลกอันเบียดบีบ
แผ่ธรรมะรังษี	ตามพระพุทธทรงประสงค์ ๙
มันหมายจะเสริมศาสน์	สถาปน์โลกให้อยู่ง
ปลอดภัยพินาศ, คง	เป็นโลกศุขสถาพร ๙
หากแล้งพระธรรมญาณ	อันธพาลกลีบร
จะครองโลกเป็นอากร	ให้เลวผู้ผู้เดรัจฉาน ๙
จะทุกข์ทนทั้งคืนวัน	พิฆาตกันभीประมาณ
ด้วยเหตุอุ้งการ	เข้าครองโลกวิโยคธรรม ๙
บรรษัทพระพุทธองค์	จึงประสงค์ประกอบกรรม
ตามแนวพระธรรมนำ	ให้โลกผองผ่องพันภัย ๙
เผยแผ่พระธรรมทาน	ให้ไพศาลพิชิตชัย
แปดหมื่นสี่พันนัย	อุทิศทั่วทั้งปถพี ๙

พ.ท.

๒๕๒๓

ตัวเองที่ทุกคนควรรู้จัก

บรรยายแก่พระนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๒๗ เมษายน ๒๕๑๗

ในการบรรยายครั้งที่ ๒ นี้ จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า **ตัวเองที่ทุกคนควรรู้จัก** ในบรรดาสิ่งที่เรารู้จักกันแล้ว ไม่มีสิ่งใดยิ่งไปกว่าตัวเอง. เมื่อพูดอย่างนี้ คนที่เขาอวดเก่ง ถึงกับกล่าวว่า ธรรมะไม่จำเป็น เป็นต้นนั้น ก็คงจะเข้าใจไม่ได้อีกตามเคย; แล้วก็จะคิดว่า การพูดอย่างนี้ เป็นคำพูดที่บ้า ๆ บอ ๆ. ที่จริงก็น่าจะรู้สึกอย่างนั้น.

การที่พูดว่า **ตัวเองที่ทุกคนควรรู้จัก** นี้ทุกคนก็จะคิดว่า เราก็รู้จักตัวเองกันอยู่ทุกคน แล้วทำไมจะต้องมาเกณฑ์ให้รู้จัก

ตัวเองอีก ? ขอให้ทราบเถิดว่า **นั่นแหละคือ เรื่องธรรมะ** โดยตรง.

ตัวเอง ที่ทุกคน ควรรู้จัก นั่นคือธรรมะ

คนที่ยังไม่รู้จักตัวเอง ก็ยังเรียกว่า **ไม่รู้จักธรรมะ**. ที่รู้จักตัวเองอย่างที่สุดนั้น หรือแมวมันก็อาจจะรู้จักนั้น ยังไม่ใช่รู้จักตัวเองในที่นี้. คนที่เขาพูดว่า เขารู้จักตัวเอง ก็รู้จักไม่มากไปกว่าสุนัขและแมวมจะรู้จัก; คือจะรู้จักตัวเองแต่ในความหมายที่สามัญสำนึกรู้สึก, หรือที่รู้จักแต่ตามสัญชาตญาณ; เช่นรู้จักกินอาหาร รู้จักขี่ขลาด วิ่งหนีอันตราย รู้จักสืบพันธุ์ มีเท่านี้; แต่ก็ยังไม่เรียกว่า รู้จักตัวเอง.

เมื่อพูดว่า ให้รู้จักตัวเอง เขาก็รู้สึกว่าเป็นคำพูดที่ไม่น่าสนใจ. รู้จักตัวเองนั้น ต้องรู้จักอย่างทีกล่าวมาแล้วเมื่อวานนี้ คือ ธรรมะที่ควรทราบ. **ถ้าทราบธรรมะที่ควรทราบ จึงจะเรียกว่ารู้จักตัวเอง**. ถ้าธรรมะที่ควรทราบเราก็ไม่ทราบ นั่นคือไม่รู้จักตัวเอง; หรือจะมองกลับอีกทีหนึ่งว่า การที่เราไม่รู้จักตัวเอง นั่นคือเราไม่รู้จักธรรมะ. **การที่ไม่รู้จักตัวเองก็เป็น การปิดบังธรรมะ** เหมือนกับภูเขาเลากาสูงใหญ่ขวางหน้า มองไม่เห็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลัง; ฉะนั้นการไม่รู้จักตัวเอง ก็คือ

การไม่รู้จักรักรณะ.

ขอให้บทพจนดูให้ดีกว่า เรารู้จักตัวเองหรือยัง ? หรือว่าเป็นอันมากเขารู้จักตัวเองกันหรือยัง ? ถ้าเขาพูดว่า รู้จัก; ก็ดูให้ดีกว่า เขารู้จักกันในแง่ไหน ? ในเหลี่ยมไหน ? เขาจะยอมผ่อนปรนกันลงมา จนถึงกับพูดได้ว่า ต่างคนต่างรู้จักตัวเองด้วยกันทั้งนั้น; แต่การรู้จักตัวเองในลักษณะอย่างนั้น จะเป็นอย่างไร ก็ลองพิจารณาดู.

คนโง่ คนบ้า คนอะไร ก็ต้องพูดว่า รู้จักตัวเอง, แล้วเขาก็รู้สึก ว่า รู้จักตัวเขาเอง; แต่ทำไมยังเป็นบ้าอยู่ได้ ยังโง่อยู่ได้ ยังเป็นคนประมาทอยู่ได้; นั่นก็เป็นข้อพิสูจน์ว่า ยังมีตัวเองอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งคนพวกนี้ไม่รู้จักรักรณะ ซึ่งเป็นตัวเองที่แท้จริง. เขารู้จักตัวเองที่เป็นของมายา ลม ๆ แล้ง ๆ นี้ จึงเป็นคนโง่ คนบ้า คนหลง คนอวดดี คนสะเพร่า คนอะไรอยู่ได้, เรียกตามภาษาธรรมะว่า เขายังเป็นคนประมาทอยู่.

เป็นคนประมาทอยู่ ก็เป็นคนตายอยู่นั้นแหละ.
ถ้ารู้จักตัวเอง ก็ต้องหยุดประมาท หรือหยุดตายกันเสียที; เพราะฉะนั้นจะเอาความรู้จักตัวเอง ที่คนทั่ว ๆ ไปรู้กันอยู่ทุก ๆ คนนั้น ยังถือเอาเป็นหลักไม่ได้; ต้องมีอีกแง่หนึ่งต่างหาก ที่ควรรู้จักจริง ๆ แล้วก็จะตรงกันหมด จนไม่ต้องเถียงกัน.

การที่ต่างคนต่างก็รู้จักตัวเองด้วยกันทั้งนั้น เป็นเรื่องที่ยอมรับให้ได้ ว่าเขาก็รู้จักอยู่; แล้วก็ต่างคนต่างรู้. แต่นั่นก็เป็นเรื่องส่วนตัวบุคคลนั้นทั้งนั้น, เป็นเรื่องเฉพาะบุคคลนั้นทั้งนั้น; **แต่ยังไม่ไกลออกไปถึงกับว่า จะใช้เป็นหลักส่วนรวมด้วยกันทุกคนได้.**

ขออย่าไปยึดถือ ความรู้ชนิดนั้น จะทำให้เกิด ทัศนคติมาก, ต่างคนต่างจะจองหอง อวดดี ทะเลาะวิวาทกัน ก็เพราะเชื่อความรู้สึกของตัวเอง, ไม่ฟังผู้อื่น คิดว่าตนถูกโดยส่วนเดียว แล้วก็เลยดูถูกดูหมิ่นผู้อื่นไปเลย. นี้มีได้ทุกระดับบุคคล; แม้เด็ก ๆ ก็ทำอย่างนั้นเป็น. พอเติบโตขึ้นเป็นหนุ่มเป็นสาว ก็ยิ่งทำอย่างนี้เก่งขึ้นอีก; ยิ่งอายุมาก เป็นคนแก่ยิ่งเหนียวแน่น ที่จะยึดถือความคิดความเห็นของตนเอง.

เมื่อต่างมีความคิดความเห็นแตกแยกต่างกันไป อย่างนี้ เรียกว่า**ยังไม่รู้จักตัวเองอีกตัวหนึ่ง** ซึ่งจะต้องเห็นหรือรู้ตรงกันหมด. ในเรื่องที่จะเป็นความรู้อันเป็นประโยชน์ แก่คนทุกคนนั้น ควรจะต้องตรงกันทั้งนั้น; นี้จะเป็นเหตุให้เรา ค่อยมองเห็นธรรม ที่จะทำให้เกิดความเป็นอย่างนี้, คือให้ทุกคนมีความเห็นร่วมกัน ก็จะทำให้เกิดประโยชน์อันนี้.

สิ่งที่ควรทราบ คือดับทุกข์ตามหลักธรรมชาติ

นี่ขอวางหลักสมมติฐานล่วงหน้าไว้ก่อนก็ได้ว่า ถ้าเป็น
ความรู้ที่ถูกต้องตรงตามธรรมะแล้ว ก็ยิ่งตรงกันขึ้นไปยิ่งกว่า
นั้นอีก, และหลักธรรมะ ความถูกต้องของธรรมชาตินั้น ก็มี
เพียงอย่างเดียว. **สิ่งที่ควรรู้ ควรทราบ ควรปฏิบัติ ควรให้**
มีเพียงอย่างเดียว ในขั้นสูงสุด คือ **ดับความทุกข์ตาม**
หลักการของธรรมชาติ ตามหน้าที่ ตามธรรมชาตินั้นจะมี
เพียงอย่างเดียว; ยิ่งรู้ถูกเท่าไร จะยิ่งเป็นอย่างเดียวมากขึ้น
เท่านั้น แล้วนั่นแหละจะเป็นรากฐานอันสำคัญที่จะไม่เถียงกัน,
ที่จะไม่เถียงแย้งกัน ที่จะไม่เบียดเบียนกัน; หรือแม้ที่สุด แต่
จะไม่หนีไปในทางยกตนข่มท่าน ดูถูกดูหมิ่นความรู้ความคิด
ของผู้อื่น.

คนที่ยังงออยู่มาก ๆ มักจะมีเสียง ฮี – ฮี อะไร
อย่างนี้บ่อยที่สุด คือดูถูกผู้อื่น ในเมื่อตัวเองก็ไม่รู้อะไร.
ในบาลีมีอยู่คำหนึ่ง เรียกว่า ผู้พูดใส่หน้าผู้อื่นว่า ฮี – ฮี, คือ
แสดงอาการดูถูกดูหมิ่นผู้อื่น, ยกตัวอยู่ในภายใน เป็นกิเลส
โดยตรง. ฉะนั้น**ขอให้ถ่อมตัว** ให้ระมัดระวังให้มากที่สุด.
อย่าปล่อยให้กิเลสชนิดนี้มันลุกลาม จะได้รู้จักตัวเองอย่างดี
อย่างถูกต้อง.

อย่าปล่อยให้ตัวเองให้เป็นเหมือนอย่างอานนทพาล ที่ว่ารู้จักตัวเอง, **อย่าให้อานนทพาลรู้จักอานนทพาล**. คนอานนทพาลที่สุด เขาก็รู้ว่า เขารู้จักตัวเอง และถ้าเราถามคนอานนทพาลนั้น ๆ ว่า ความเป็นอานนทพาลนั้นเป็นอย่างไร? เขาก็จะเลื่อนไปยังที่อื่น ไม่ใช่ที่ตัวเอง ว่าเป็นอานนทพาล. คนอานนทพาล ก็จะบอกว่า ตัวเองไม่ใช่อานนทพาล, แล้วก็รู้สึกว่าเป็นตัวเองไม่ใช่อานนทพาล.

คนอานนทพาลย่อมจะซัดไปที่อื่น ที่ตรงกันข้ามกับเขา, หรืออาจจะเหวี่ยงอานนทพาลมาที่ตำรวจ หรือมาที่คนผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ถูกต้องก็ได้. ฉะนั้นจึงขอรับรองว่า ระวังให้ดี; การรู้จักตัวเองนี้ อย่าให้เป็นเหมือนอย่างอานนทพาลรู้จักอานนทพาล. อานนทพาลจะรู้จักอานนทพาลผิดเสมอ; เพราะฉะนั้น เขาจึงเป็นอานนทพาลอยู่ได้.

อานนทพาลเกเรตามถนนหนทาง ที่ถูกตำรวจจับนั้น ดูให้ตี ก็ยังไม่น่าหวาดเสียวมาก เท่ากับ ที่ว่า **เป็นอานนทพาลในทางธรรมทางจิตใจ** : เป็นคนโง่เป็นคนหลงไม่รู้จักกิเลส ไม่รู้จักความทุกข์; ฉะนั้น อานนทพาลอาจจะมาอยู่ในรูปร่างของพระของเณร ที่ไม่เคยไปตบไปตีใคร วิ่งราวใครก็ได้.

ระวังให้ดี ๆ; อานนทพาลทางวิญญูญาณ **อานนทพาลทางธรรมนี้ลึกซึ้ง** อาจมีอยู่ในร่างของพระของเณร สงบเสงี่ยมอยู่อย่างนี้ก็ได้; เพราะเขาไม่รู้สิ่งที่ควรรู้, ไม่รู้จักตัวเอง

ที่ควรรู้จัก, ไม่รู้จักตัวเองชนิดที่เป็นที่พึ่งแก่ตนเองได้ จึงทำอะไร ผิด ๆ ทำลายตัวเองอยู่โดยไม่รู้สึกตัว. ดังนั้นเราก็ต้องแยกแยะ ตัวเองให้ดี ๆ.

“ตัวเอง” ที่ควรรู้จัก มีอยู่ ๒ ชนิด

เป็นอันว่า เราจะแยกตนเองออกเป็น ๒ ชนิด :
ชนิดที่ ๑ *ตนเองของกิเลส*, ชนิดที่ ๒ *ตนเองของธรรมะ*;
ตนเองสองชนิดนี้เป็นสิ่งที่ทุกคนควรรู้จัก, แล้วจะต้องสังเกต
ได้ทันทีว่า ตรงกันข้ามกันอยู่.

“*ตนเองของกิเลส* – *ตนเองของธรรมะ*” ถ้อยคำก็บอก
อยู่แล้วว่า ตรงกันข้าม. *ตนเองของกิเลส*ก็ต้องเห็นแก่ตัว;
ตนเองของธรรมะ ก็ต้องเห็นแก่ธรรมะ. **พอเห็นแก่ตัวเมื่อไร
ก็เป็นตัวเองของกิเลสเมื่อนั้น; พอเห็นแก่ธรรมะเมื่อไร ก็เป็น
ตัวของธรรมะเมื่อนั้น.** เป็นตัวของธรรมะก็ยอมเห็นแก่ธรรม
และไม่เห็นแก่ตัว, เป็นตัวเองของตัว ก็ยอมต้องเห็นแก่ตัว แล้ว
ไม่เห็นแก่ธรรม.

สอง “ตัว” นี้ **ตัวไหนจะดีกว่ากัน ?** ควรจะได้
พิจารณากันอย่างละเอียด; แล้วก็อย่างบริสุทธิ์ใจ คือ อย่าง
จริงใจ. อย่าให้เข้าข้างนั้น ถ้าเอียงข้างนี้. หรือจะดูว่าตอนนี้

ตนชนิดไหนเป็นมาया ลม ๆ แล้ง ๆ หลอกหลวงเสียเรื่อย ? แล้ว
ตนชนิดไหนจะเป็นตนที่แท้จริง ที่คงทน ถึงกับว่า ไม่ตายก็ได้ ?
หรือว่าตนไหนจะฟังได้ ? ตนของกิเลส กับ ตนของธรรมะนี้
ตนไหนจะฟังได้ ?

ตรงนี้จะต้องทราบไว้ด้วยว่า **ธรรมะนี้ลำบากอยู่ตรง
ที่คำพูดสับสน**; เพราะว่ คำพูดไม่พอใช้บ้าง. แต่ที่สำคัญ
อย่างยิ่ง ก็คือว่า คำ ธรรมะ นั้น ก็ยืมเอาคำชาวบ้านไปใช้ทั้งนั้น
ได้เคยพูดข้อนี้ซ้ำ ๆ ซาก ๆ จนคนบางคนเมื่อไม่อยากจะฟัง
แล้ว; แต่ก็ยังจะพูดอยู่เรื่อย เขาอยากจะฟัง หรือไม่อยากจะฟัง
ก็ตามใจ.

คำ “**ธรรมะ**” นั้น ให้สังเกตให้ดี **ยืมคำชาวบ้านไปใช้
ทั้งนั้น**; เนื่องจากเมื่อ โยคี มุนี นักปราชญ์อย่างเช่น
พระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นต้น ก็คิดธรรมะได้, รู้จักธรรมะข้อใด
ข้อหนึ่งขึ้นมาใหม่ในใจ ก็จะเรียกชื่อว่าอะไร ลองคิดดู. ถ้าไป
ตั้งคำใหม่ขึ้นมา ใครจะฟังถูก; ก็ต้องเอาคำเก่า ที่ใช้อยู่แล้ว
ในหมู่ประชาชนนั้นมาใช้เรียกชื่อสิ่งที่คิดขึ้นมาได้ใหม่ แต่ใน
ความหมายอื่น.

อย่างเช่น พอรู้จักกิเลส โลกะ โทสะ โมหะ ขึ้นมา
จริง ๆ นี้ ก็มาบอกมาสอนประชาชนว่า เราพบของสกปรก.
คำว่ากิเลสในภาษาธรรมดา ก็คือของสกปรกที่ชาวบ้านเขา

เกลียดชังกันอยู่แล้ว เป็นของสกปรกที่ทำให้แปดเปื้อน; ก็บอกว่าเป็นของสกปรก; แต่ไม่ใช่อย่างที่เขาค่อยู้จักกัน. ของสกปรกนี้คือ โลกะ โทสะ โมหะ.

ฝ่ายเราเป็นคนไทย เราก็ไม่รู้จักคำว่า กิเลส ซึ่งเป็นคำภาษาบาลี ก็คิดว่าเป็นคำใหม่, เป็นคำบัญญัติเฉพาะอย่างนั้น. ถ้าเป็นคำบัญญัติเฉพาะก็หมายความว่า ไปเอาคำของชาวบ้านมาเป็นคำบัญญัติเฉพาะ ว่า กิเลส ของสกปรกก็คือสกปรกแก่จิตใจ สกปรกส่วนลึก ส่วนสันดานนี้. ทีนี้พอไปรู้จักกิเลสในแง่ที่เผาให้ร้อน ให้เป็นทุกข์ ก็บอกว่า ไฟ ไฟ ก็คือไฟที่บ้านที่เรื่อน ก็เผาไหม้ให้ร้อนให้เดือดร้อน. ทีนี้ **ไฟ คือโลกะ ไฟ คือโทสะ ไฟ คือโมหะ** ล้วนแต่เผาให้ร้อน ทุกคำเป็นอย่างนี้.

คำธรรมะ แม้แต่คำว่า นิพพาน พุดอยู่ที่บ้าน เป็นธรรมดาสัมมัญ ก็คือ เย็น – เย็น ว่านิพพาน. เย็นทางธรรมก็หมายความว่า เย็น – เย็น – เย็น อย่างนี้; แต่เป็นความเย็นในความหมายเฉพาะ คือเย็นเพราะไฟกิเลสดับไป.

ทีนี้ พอท่านคิดได้ หรือเห็นจริงในเรื่องสิ่ง ๆ หนึ่ง ซึ่งเป็นของแก้ถาวร และเป็นสิ่งที่พึ่งได้ ก็ไม่รู้ว่าจะเอาคำอะไรมาใช้ ก็เลยเอาคำว่า ตัว หรือ ตน, ตัวตนที่ชาวบ้านเขาพุดอยู่ที่บ้านเป็นประจำมาว่า ตัวตน; แต่มีความหมายเฉพาะ

ในเรื่องนี้ เป็นคำใหม่; ก็เลยมีตัวตนอีกอันหนึ่ง เป็นตัวตนที่แท้จริง **ตัวตนที่ฟังได้ คือธรรมะนั้นแหละเป็นตัวตน.**

ในพุทธศาสนานี้ จึงมี**พระพุทฺธทภาษิต**ที่ว่า ฟังตนนั้น คือฟังธรรม, ฟังธรรมนั้นแหละคือฟังตน หรือ ตน นั้นแหละคือธรรม ธรรมนั้นแหละคือตน, ถ้าจะมีตนหรือถ้าจะเรียกว่าตน; มิฉะนั้นก็อย่าเรียกเสียดีกว่า อย่าเรียกว่า ตัวตน อย่างที่เคยเรียกกันมาแต่ก่อน. **เอาตัวกู - ของกูเป็นตัวตน อย่างนี้เป็นอันตราย;** ถ้ายังอยากจะมีตัวตนอยู่ ก็เอาธรรมะเป็นตัวตน, ดังมีคำบาลีว่า :- **ธมฺมที่ปา ธมฺมสฺรณา, อตฺตที่ปา อตฺตสฺรณา, หรือ อตฺตสฺรณา อตฺตที่ปา, ธมฺมสฺรณา ธมฺมที่ปา.** พุทฺธวณเวียนกันอยู่ มีตนเป็นสฺรณะมีตนเป็นที่ฟัง, นั่นคือ มีธรรมะเป็นสฺรณะ มีธรรมะเป็นที่ฟัง. ถ้ามีธรรมะเป็นสฺรณะ เป็นที่ฟัง นั่นคือมีตนเป็นที่ฟัง มีตนเป็นสฺรณะ; นี้เกิดเป็นสองตน ขึ้นมาอย่างนี้. **ขอให้ดูกันทีละตนให้ชัดเจน :** ที่ได้เป็นสองตนคือ ตนกิเลส กับ ตนธรรมะ ขึ้นมาแล้ว.

ตอนที่ ๑

คือตนกิเลส หรือตนของกิเลส

เอาเป็นว่า เป็นตัวเองก็ได้ แต่ว่าเป็นตัวตนชนิดดำ ก็จะไม่ประกอบแต่ธรรมดำ หรือการกระทำที่ดำ. นี่ก็จะได้เกิดความหมายเป็นธรรมดำอะไรขึ้นมา แล้วเรียกโดยภาษาชาวบ้านก็ว่า อธรรม, เป็นอธรรมขึ้นมา คือเป็นธรรมดำ; แล้วก็เลยเรียกให้สมน้ำหน้าว่า ไม่ใช่ธรรม เป็นอธรรม. แต่ถ้าพูดภาษาลึกลับซึ่งในภาษาธรรมแล้ว เป็นธรรมทั้งนั้น, ธรรมดำ ธรรมขาว ธรรมไม่ดำ ไม่ขาว ก็เรียกว่าธรรมทั้งนั้น. **เดี๋ยวนี้เป็นตัวเองชนิดดำ** มีการประกอบ มีการกระทำแต่กรรมดำ เป็นตัวดำ เรียกอีกทีหนึ่ง ก็เรียกว่า อธรรมไปเลย.

ตนชนิดดำนั้นก็คือเห็นแก่ตัว, ทำไปตามอำนาจของกิเลส ก็เรียกว่า เห็นแก่ตัว แล้วก็มันมีตัว เพื่อจะเชือดคอตัวมันเองอยู่ตลอดเวลา, แล้วก็โดยไม่รู้ลึกลับตัวด้วยว่าตัวที่ได้ทำชนิดที่เชือดคอตัวเองอยู่ตลอดเวลา; เพราะมันเป็นตนมายา เป็นตนของความโง่ ของความหลง. ตนมายา จะคิด พูด กระทำ แต่สิ่งที่ทำลายตัวเองอยู่ตลอดเวลา ก็จะทำให้กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ทำผิดอยู่ตลอดเวลา; อย่างนี้ ก็เรียกว่า **เชือดคอตัวเองอยู่ตลอดเวลา**, หรือฉุดลากตัวเองอยู่

ตลอดเวลา, หรือเผาผลาญตัวเองอยู่ตลอดเวลา นี่ตัวดำ เป็นอย่างนี้.

ความเป็นตนชนิดตัวกู ซึ่งควรจะเรียกว่า ตัวกู หรือ ของกู, ความรู้สึกชนิดนั้น จะหยาบมาก รุนแรง พลุ่พลุ่ผ่านมาก ด้วยอำนาจของกิเลส, เป็นตัวกู หรือตัวตนส่วนมากที่สุด ที่เกิด แก่คนธรรมดาสามัญ. นี่หมายความว่า บุญของคนธรรมดาสามัญจะมีแต่ตัวตนชนิดนี้ ซึ่งมีมากที่สุดแก่คนธรรมดาสามัญ แล้วก็แรงขึ้น ๆ ตามการศึกษา ตามสติปัญญา ที่เดิน มาผิด ๆ ในทางนี้; จึงเห็นได้ว่า **บางคนยิ่งรู้มากยิ่งจองหอง มาก.**

เมื่อเป็นเด็ก ๆ นั้นจองหองน้อย พอโตขึ้นมาก็จองหอง มากขึ้น หรือคนแก่สูงอายุ บางทีก็ยิ่งถือตัวจองหอง ยิ่งถือ รันอะไรมากขึ้น; **นี่ตัวกูชนิดนี้เป็นอย่างนี้.** นี่ก็หมายความว่า **ยิ่งเผาตัวเองมากขึ้น; ทำอันตรายตัวเองมากขึ้น** ถ้ามี ตัวกูชนิดนี้. ตัวกูเกิดแก่คนธรรมดาสามัญที่ยังไม่รู้อะไรมากขึ้น หนักขึ้น ๆ แล้วอย่างนี้จะป็นอะไร, จะเรียกว่า เป็นคน หรือเป็น มนุษย์ หรือเป็นผี ? นี่จึงต้องมีสิ่งที่แก้กันคือ ธรรมะ.

เมื่อตัวกู – ของกู จัด, ธรรมะเท่านั้นจะแก้ได้

ธรรมะเป็นของตรงกันข้าม จะเข้ามาช่วยแก้ไขให้ได้; ถ้าไม่สนใจธรรมะ นอนอวดดีอยู่ที่บ้าน ว่าธรรมะไม่จำเป็น เอาเก็บไว้ที่วัด; คนชนิดนี้จะเป็นตัวตน ชนิดอย่างที่ว่า เป็นญาติ พี่ ปิตาจ ไปเลย จะเป็นตัวกู - ของกู ที่เต็มอึด อยู่ด้วยกิเลสนานาชนิด.

ที่นี้ อยากจะเปรียบเทียบในอีกแง่หนึ่ง โดยเปรียบเทียบกับสัตว์เดรัจฉาน ว่าสัตว์เดรัจฉานยังเกิดตัวกู อย่างนี้น้อยกว่าคน. คนยิ่งเกิดตัวตนชนิดนี้มากขึ้น ๆ ตามอำนาจของมันสมอง ที่วิวัฒนาการไปผิด ๆ แล้วควบคุมไม่อยู่; นี้ความเห็นแก่ตัวของคน นั้นยิ่งกว่าความเห็นแก่ตัวของสัตว์ ถ้าสัตว์จะมีบ้าง ก็มีตามธรรมชาติเล็กน้อย.

คน นี้มีมันสมองที่พัฒนา ถ้าพัฒนาอย่างที่ควบคุมไม่ได้ ก็ยอมทำผิด; ส่วนสัตว์นั้นยังเป็นไปตามธรรมชาติอยู่ตามเดิม ๆ มากกว่าคน. คน นี้มีวิวัฒนาการไปไกลจนเป็นคนขึ้นมา, ถ้าควบคุมไม่ได้ เพราะไม่รู้รู้สึก, ตัวตนชนิดนี้ก็ยิ่งรุนแรง. เราจึงเห็นคนเห็นแก่ตัว อย่างไม่น่าจะเป็นไปได้, เป็นไปอย่างไม่น่าเชื่อ, แล้วก็กระเทือนกันไปหมดทั้งโลก.

ความเห็นแก่ตัวกู – ของกูในทำนองนี้ เป็นตัวตนดำ. ตัวตนของกิเลสนี้เคยชินกับคน ชินกับคนมากขึ้น ๆ ชินกันจนคนไม่รู้สึกรู้จก จนเป็นธรรมดาไปเสีย คนก็ไม่รู้จักรู้จัก. **ถ้าเราชินกับอะไรมากไป เราจะไม่รู้จักรู้จักสิ่งนั้นมากขึ้น** คือเห็นเป็นของธรรมดาไปเสีย ไม่อาจจะแยกออกมาให้เห็น. นี่ตัวกูชนิดดำมันชินกันกับคน จนคนไม่รู้จักรู้จัก; พุดแล้วก็ไม่น่าเชื่อ ที่ว่าชินกันจนไม่รู้จักรู้จัก.

เขาเอากิเลสเป็นตนเสมอทุกที, เอาความเห็นแก่ตนเอากิเลสเป็นตนเสมอ จนชินเป็นตัวเองเสียแล้ว ก็เลยไม่รู้จักรู้จักตัวเอง. พุดให้ตรงลงไป ก็คือว่า กิเลสไม่รู้จักรู้จักตัวมันเองว่าเป็นกิเลส ทำนองเดียวกับคนบ้า ก็ไม่รู้จักรู้จักตัวเองว่าเป็นคนบ้า; ไปเถียงอะไรเขา เขาก็ไม่ยอมรับว่า เขาเป็นคนบ้า. เขากลับหาว่าเราเป็นคนบ้า อย่างนี้ก็พุดกันไม่ได้. กิเลสเอาตัวกิเลสนั้นแหละเป็นตัวตน ชินกันอยู่อย่างนี้ จนไม่รู้จักรู้จักตัวตนของกิเลส มีแต่ตัวตนของกิเลสอยู่เรื่อยไป.

นี่คือลักษณะอาการ หรือว่า ข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับตนกิเลส ตนดำ ตนที่ประกอบอยู่ด้วยอวิชชา ดำมืดอยู่ แล้วก็กระทำแต่กรรมดำ คือผิด.

ตอนที่ ๒

คือ ตนของธรรม ก็เป็นตนขาว หรือตัวขาว

ดูกันอีกที เมื่อตนเองของกิเลสเป็นตัวดำตนดำ, ตนของธรรมก็เป็นตนขาวหรือตัวขาว อย่างน้อยก็ขาวเรื่อย ๆ ไป จนกระทั่งเหนือดำเหนือขาว. **ตนของธรรมนี้ต้องแบ่งแยกเป็นสองตอน คือ เมื่อขาว หรือดี ถูกต้องอยู่เป็นตนขาว, ประพฤติกระทำแต่กรรมที่ขาว. ถ้าประพฤติกกระทำอยู่อย่างนี้เรื่อย ๆ ไป ตนก็สูงขึ้น ๆ สูงขึ้นไปจนพ้นดำพ้นขาว ก็ได้.**

แต่ในสมัยที่เป็นตนดำนี้ ไม่มีทางที่จะพ้นดำพ้นขาวได้ เพราะงออยู่ในความมืด. เป็นตนดำก็ไม่รู้จัก เพราะไม่มีความขาว คือสว่างไสวขึ้นมา. ครั้นเป็นตนขาว ก็ทำดีทำถูกเรื่อยไป จนในที่สุดรู้สิ่งสุดท้าย คือ พ้นดำ พ้นขาวเหนือดำเหนือขาว คือจะไม่เป็นตนนั้นแหละ จะพ้นจากความเป็นคน; แต่นั่นก็มากไป เราจะไม่พูดถึง เพราะว่าเราจะจัดให้ เป็นความอยู่เหนือตน พ้นตนไปแล้ว.

ที่นี้ **ดูตนชนิดขาว** ประกอบกระทำแต่กรรมขาว โดยเปรียบเทียบกับตนดำ. **ตนดำนั้นเห็นแก่ตัว** เชื้อดคอคตัวเองอยู่เสมอ; **ตนขาวนี้เห็นแก่ธรรมะ** ก็ขาวเหมือนตัว

ประกอบเจริญอยู่ด้วยธรรมะ; ตรงกันข้ามอยู่อย่างนี้. **อันหนึ่ง** **เชือดคอตัวเอง** อยู่เสมอ โดยไม่รู้สีกตัว; **แต่อีกอันหนึ่ง** **รู้สีกตัว รู้จักตัว รักตัว สงวนตัว ถนอมตัว** ไปแต่ในทางที่ดี ยิ่งขึ้นไป ยิ่งขึ้นไป.

คำว่า **รักตัว สงวนตัว** นี้มีความหมายสูงไปกว่า ภาษาชาวบ้าน. คำพูดที่เขาใช้กันแก่ผู้หญิงที่ว่า **รักตัว สงวนตัว** นั้นแหละ เป็นเด็กอมมือ สงวนตัวนอก ๆ สงวนตัว เนื้อหนัง; ส่วนเรานี้ สงวนตัวในทางด้านจิต ด้านวิญญาณ หรือ **เจริญอยู่ด้วยธรรม** นี้ตัวขาว ๆ เป็นอย่างนี้ ตัวดำ ๆ ก็เป็น อย่างอื่น.

ตัวดำเป็นตัวภูที่เกิดได้ส่วนมาก หรือเกิดอยู่มาก ที่สุดแก่คนธรรมดาสามัญ. ตัวขาวหรือตัวตนของธรรมะนี้ เกิดยาก, เกิดยากแก่คนธรรมดาสามัญ. หมายความว่า คนธรรมดาสามัญ ปุถุชนธรรมดาสามัญ นี้เกิดได้แต่ตัวภู ชนิดกิเลส เกิดง่าย เกิดเป็นธรรมดาไปเลย; แต่พอมาถึง **ตัวตนของธรรม** กลับเกิดยากแก่คนธรรมดาสามัญ; แต่จะค่อย ๆ เกิดได้ง่าย หรือเกิดมาก **แก่คนที่ดีกว่าธรรมดา** จึงเป็นคนดี เป็นพระอรียเจ้าขึ้นมา.

เมื่อเปรียบเทียบกับสัตว์ ตนดำ ๆ นี้เกิดได้แก่คน; แล้วสัตว์ยังเกิดได้น้อยกว่า, คือ คนเห็นแก่ตัวมากกว่าสัตว์.

พอมาถึงคนตัวขาวเข้า เป็นธรรมชาติ เป็นตัวตนขาว คนอาจจะทำให้ดีได้มากกว่าสัตว์; แต่แล้วก็ไม่ทำ. มันสมองของคนนี้มีวิวัฒนาการมาขนาดที่ว่า จะทำให้มีธรรมะได้มากกว่าสัตว์; แต่แล้วคนก็ไม่ค่อยทำ; อยากเป็นสัตว์อยู่เรื่อย เอาตามกิเลสตามความเห็นแก่ตัว ตามใจตัว ตามความรู้สึกของกิเลสอยู่เรื่อยไป; ไม่พยายามที่จะทำให้เป็นมนุษย์ที่ประกอบอยู่ด้วยธรรมะขึ้นมา.

คนทำดีได้มากกว่าสัตว์ แต่ก็ยังไม่ดีกว่าสัตว์ **ทั้งที่ทำได้แล้วก็ไม่ทำ.** สมรรถภาพของมนุษย์นี้ อาจจะทำให้เกิดความดี เกิดตัวขาวอะไรได้มากทีเดียว, แต่แล้วก็ไม่ค่อยทำ ปล่อยให้เป็นตัวดำอยู่เสมอ. หมายความว่า อาจจะทำบ้างจะอาบให้สะอาดได้ แต่ก็ขี้เกียจจะอาบจะล้าง ปล่อยให้สกปรกไปตามสะดวก.

การที่**คนธรรมดาสามัญสมัยนี้** ไม่ค่อยสนใจ**ธรรมะ** หรือไม่อยากจะควบคุม บีบบังคับกิเลสบ้าง ปล่อยให้ตามอารมณ์ของกิเลสเสียเรื่อย; ทั้งนี้ก็เพราะว่า **คนธรรมดาสามัญ** โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยนี้ **ไม่กลัวบาปไม่กลัวกรรม** อยากรจะคลุกหรืออยากจะระคน อยู่ด้วยบาปกรรม คือกิเลส ทั้งที่ทำได้เขาก็ไม่ค่อยจะทำ.

นี่ เปรียบเทียบกันในข้อที่ว่า กรรมดำ หรือตัวดำ **ตน** ของกิเลสนั้น ชินกันอยู่กับคน จนคนไม่รู้จัก. ตัวของกรรมที่เป็นคน นี้ก็อยู่ไกลอยู่ลึก จนคนไม่ค่อยรู้จัก. **ตัวขาว** เห็นห่างจากคน **เพราะว่าคนมีแต่ตัวตนของกิเลส**; คนก็เลยไม่ค่อยรู้จักตัวขาว เรียกว่า **ไม่มีการรู้จักเสียเป็นธรรมดา** จนกว่าจะเลื่อนขั้นเป็นอริยชนนั้นแหละ จึงจะรู้จักตัวธรรมะมากขึ้น.

ถ้ามีตัวตนเป็นธรรมะ มีธรรมะเป็นตัวตนมากขึ้น อย่างนี้ก็เรียกว่า **เป็นอริยชนไปแล้ว**; แต่เป็นบุญชนคนพาลตามธรรมดาสามัญ แล้วก็ตามบอด หรือตาฝ้า ไม่เห็นตน ที่เป็นธรรม, หรือตนที่แท้จริง ก็ยังคงเห็นห่างอยู่ดี จนกว่าจะเป็นอริยชน.

รู้จักตนทั้งสองตัวเพื่อควบคุมหรือส่งเสริม

ที่นี่ เมื่อเรารู้จักทั้งสองตน ก็ต้องรู้จักเลือก ฉะนั้นจึงขออย่าว่า ตัวเองที่ทุกคนควรรู้จักนั้น ก็**ควร**จะรู้จักทั้งสองตัว, ควรจะรู้จักตัวเองทั้งสองตัว; บางที่เป็นตัวดำ บางที่เป็นตัวขาว วันหนึ่ง ๆ สลับกันอยู่อย่างนี้. แล้วที่เป็นตัวดำนั้นมากกว่า เกิดมากกว่า สำหรับคนธรรมดาสามัญ คนบุญชนแล้ว วันหนึ่ง ๆ จะเกิดตัวดำ ๆ มากกว่าจะเกิดตัวขาว ๆ.

ขอให้อ่านจกตัวทั้งสองตัว จะได้มีการควบคุมให้ ถูกต้อง ควบคุมการเกิดของตัวดำ แล้วก็ส่งเสริม การเกิดของตัวขาวให้ชินเป็นนิสัย ก็จะมีแต่ตัวขาวนี้มาเกิด มากที่สุด.

ตอนแรกก็ตั้งต้นถามตัวเองก่อนก็ได้ว่า **ควร**จะเลือก **เอาตัวไหน ?** อ้าว, ก็เกิดปัญหาอีก. ถ้าตัวกิเลสมันเลือก ก็ จะเอาตัวดำ, ถ้าตัวดำเลือก ก็เลือกเอาตัวดำ; เพราะพอใจ ตัวดำ ฉะนั้นพวกอันธพาลก็ชอบตัวดำ หรือตัวกิเลส, อันธพาล ทางจิตทางวิญญาณก็ตาม ย่อมจะเลือกเอาตัวดำ หรือ ตัวกิเลส เพราะพอใจตัวดำ. **ถ้าเป็นสัตว์บุรุษ** ดิ้นขึ้นมาทีเกลียด ตัวดำ **จะเลือกเอาตัวขาว.** ตัวขาวก็จะเลือกเอาตัวขาว ตัวดำก็จะเลือกเอาตัวดำ.

ทีนี้มีปัญหา มีความยากลำบากอยู่ที่ตรงนี้ คือว่า **จิตนี้ มีดวงเดียว;** พูดภาษาอภิปรรณ เขาก็พูดอย่างนี้ : **จิตนี้ มีดวงเดียว; จะเปลี่ยนเป็นดำ หรือเป็นขาว ก็แล้วแต่ เหตุการณ์** ก็เลยไม่มีโอกาสที่ว่า จะเกิดขึ้นสองตัวพร้อมกัน แล้วมาเปรียบเทียบกันได้ง่าย ๆ. พวกที่ชินแต่ฝ่ายดำ ก็เกิดดำ อยู่เรื่อย; ตัวขาวก็เกิดยาก จนกว่าจะรู้จักตัวขาว, แล้วก็รักษา ตัวขาวเอาไว้ให้ได้ อย่าให้ตัวดำมาเกิดได้; แล้วจะเอาใคร มาเป็นผู้ช่วยเลือก หรือเป็นที่พึ่ง ?

หลักมืออยู่ว่า ตนพั้งตน ตนเป็นที่พั้งแก้ตน นี่เป็นหลักที่คนเขาเข้าใจยาก. คนธรรมดาเข้าใจยาก เพราะจิตนั้นมีดวงเดียว เป็นต้นได้แต่ละอย่าง ๆ ทีละอย่าง จะเป็นทีพั้งแก้ตนได้อย่างไร.

ความหมายลึกซึ้ง ก็มีอยู่ที่ว่า **มีความเข็ดหลาบ** ถ้าตนดำ ๆ ถูกเข้าหนัก ๆ ก็เจ็บปวด ก็รู้จักเข็ดหลาบนี้แหละ **ตนดำ ก็จะเป็นทีพั้งแก้ตนดำได้เหมือนกัน**; เมื่อรู้จักเจ็บปวด และรู้จักเข็ดหลาบ ตนดำก็ซั๊กจะรามือราข้อ. ส่วนตนขาวนั้นก็ดีอยู่แล้ว ถ้ามีเกิดขึ้น ก็ทำที่พั้งให้แก้ตนอยู่แล้ว มีแต่จะส่งเสริมให้ยิ่งขึ้นไป. ตนดำจะรู้สึกเป็นที่พั้งแก้ตนได้ ก็มีแต่เมื่อรู้จักเข็ดหลาบ พอเจ็บปวดมาก ๆ แล้วนั้นก็ได้.

มาถึงตอนนี้ ก็ต้องนึกถึง **คำที่เขาพูดไว้ว่า ความผิดก็เป็นครู ความถูกก็เป็นครู**; เขาพูดไว้แต่เดิม นี้ผมก็มาเสริมให้ว่า **ความผิดนั้นเป็นครูมากกว่า**; ใครจะเชื่อ หรือไม่เชื่อ ก็ไปคิดเอาเอง. ความผิดนั้นแหละเป็นครูมากกว่า คือมันเจ็บปวดและมันกัดมันเผาเอา; นี่สอนมากกว่า. ความถูกนั้นสบายไปเลย มีแต่จะให้สบายสนุกสนานลึงโลด พอใจไปเลย; อย่างนี้สอนน้อย. **ถ้าความผิดก็ต้องมีผลเป็นความเจ็บปวด**; บางทีก็มานั่งร้องไห้อยู่; เพราะสอนมากกว่า. แต่ว่าคนจะรับเอาหรือไม่? จะรับคำสอนอันนี้หรือไม่?

การที่ตัวดำ ๆ จะเป็นที่พึงแก่ตัวเองได้ ก็ต้องเป็น **ความเจ็บปวด** เพราะความเข็ดหลาบ; แล้วต่อมาก็ค่อย ขาวขึ้น ๆ คือ เกิดรู้จักละอาย; ตลอดเวลาที่คนไม่รู้จักละอาย ก็เป็นตัวดำอยู่เรื่อย. คนอันธพาลถูกตำรวจจับมานี้ รู้จักละอาย เมื่อไร. ทำไมไม่ละอาย ? ก็เพราะว่ามีความกระด้างแห่งตัวดำ สูงขึ้นมาปิดบังอยู่เรื่อย; แม้ถูกเอามาประจานตามถนน ก็ไม่ ละอาย เพราะมีความกระด้างแห่งตัวดำ ขึ้นมาปิดเสีย จึงไม่ ละอาย ไม่เข็ดหลาบ ไม่เจ็บปวด.

พวกตัวดำ ๆ อย่างนั้น ก็เป็นที่พึงแก่ตนเองไม่ได้ ต่อเมื่อไรรู้สึกในความเจ็บปวด รู้สึกในความละอาย รู้สึกเสียใจ รู้สึกเสียเกียรติยศชื่อเสียง แล้วเกิดความละอาย; อย่างนี้ ตัวดำ ๆ ก็จะเริ่มขาว, ตัวดำจะเริ่มจางออก แล้วจะเริ่มขาว. **กิริยาอย่างนี้เรียกว่า ตนเป็นที่พึงแก่ตน มีตนเป็นที่พึง แก่ตน** นับตั้งต้นมาแต่ตนดำ ๆ แล้วก็มาขาวขึ้น ๆ ขาวขึ้น ๆ เหมือน ภาพวู ที่เขียนไว้ในติกโรงมหรสพทางวิญญาณ.

หรือ **ดูภาพจับลิง, จับช้าง** แบบทิเบต ที่แรกตัวดำปี แล้วค่อย ๆ จางออก ๆ ใครจะมาช่วยทำให้ ? ไม่มี; นอกจาก ธรรมชาติหรือธรรมะที่เข้ามาเกี่ยวข้อง แล้วก็ได้รับการลงโทษ ได้รับการปรับปรุงแก้ไขเรื่อย แล้วค่อย ๆ ขาวขึ้นมา ขาวขึ้นมา.

ตนเป็นที่พึ่งแก่ตน ตั้งต้นตั้งแต่ตนดำ ๆ นั่น มันรู้จักเจ็บปวด. ให้สังเกตดูเด็กเล็ก ๆ ทำไมต้องถูกตี ? ก็เพราะตนดำ ๆ มันจะเข้ามาแทนที่. ฉะนั้นพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ที่ดี ก็ต้องตีกันบ้าง; ชับไล่ตนดำ ๆ ออกไปจากจิตใจของเด็กเล็ก ๆ. ทารกตัวเล็ก ๆ นี้ก็ต้องถูกตีบ้าง; แต่ที่ไม่จำเป็นจะต้องตีเสมอไป อาจใช้วิธีอื่น คือใช้การพูดจาสั่งสอน ประเล้าประโลมอย่างที่เขาทำดี ๆ ไม่ต้องตีก็ได้; แต่เข้าใจว่ายากที่สุดที่จะไม่ต้องตีเสียเลย นาน ๆ ทีก็ต้องตีกันบ้าง.

เดี๋ยวนี้พวกที่จัดการศึกษาของโลกนั้น โง่ ถึงขนาดที่ ยกเอาระบบนักเรียนออกไปเสียจากโรงเรียน. เด็ก ๆ นักเรียนไม่ถูกตี เลยเป็นลิงเป็นค่างไปหมด; เป็น ลูกศิษย์ผีสิงเป็นครูผีเสื้อ กันไปหมด. ความคิดความเห็นของผม เห็นว่าไม่ถูก **ควรถอยหลังเข้าคลอง ไปหาระบบเดิมของธรรมชาติ;** แล้วก็ต้องมีตีกันบ้าง มีปลอบโยน, มีส่งเสริม สั่งสอนกันบ้าง ควบคู่กันไป; เพราะว่ ธรรมชาติก็มีหลักอย่างนั้น ทำผิดก็ต้องเขียนให้ได้รับผลกรรม ที่เป็นความทุกข์ ความลำบากบ้าง.

การทำโทษก็เหมือนกับที่ว่า ธรรมชาติเป็นครู การเขียนการตีนั้น เป็นเรื่องช่วยทำให้ดีขึ้น. โรงเรียนที่ทำกับเด็กเล็ก ๆ ก็ควรต้องทำทั้งสองอย่าง เมื่อทำดี ก็ตี, เมื่อต้องตี ก็ตี, เมื่อต้องปลอบ ก็ปลอบ, เมื่อสอน ก็สอน; เป็นการ

แก้ไขป้องกันตัวดำ ๆ ที่จะก่อขึ้นมาในนิสัยของเด็ก ๆ อย่าให้
ก่อขึ้นได้. ให้เด็ก ๆ หันมาในทางขาว **เจริญขึ้นมาในทาง
ขาว**, เป็นสัตว์ตัวขาวมากขึ้น ๆ; **นี่ก็มีตัวเป็นที่พึ่งได้.**

บิดามารดามีพระคุณอยู่ที่ตรงนี้แหละ; ฉะนั้น
อย่าไปโกรธบิดามารดาเลย จะบ่น จะว่า จะตี จะด่าบ้าง
แม่โต ๆ อย่างนี้แล้ว พ่อแม่ก็ยังคงจะบ่น จะด่า จะว่า บ้าง.
แล้ว**ครูบาอาจารย์** ก็**จะต้องบ่น ต้องว่า ต้องตี**
ไปตามเรื่อง **เพื่อทำให้ขาว**. ในเมื่อไม่มีทางออกอย่างอื่นแล้ว
ก็ต้องใช้อุบายหยาบที่เจ็บปวด อย่างนี้บ้าง; ฉะนั้น คำด่า
คำอะไร ก็ยังจะต้องมีอยู่; แต่จะเป็นการกระทำเพื่อให้ดีขึ้น.

การด่าว่าของผู้ใหญ่ อย่างนี้ถือกันว่า **เป็นการชี้
ขุมทรัพย์**, การขนาบ ดุดัน ด่าว่า **ของครูบาอาจารย์นั้น**
เป็นการชี้ขุมทรัพย์; หรือว่า ยิ่งกว่านั้น **จะเป็นการมอบ
ขุมทรัพย์ให้เลย**. ควรจะพิจารณาดูให้ดี ๆ อย่าเพ้อโกรธ;
ถ้าเราสมัคใจที่จะเลิกเอาตัวขาว ๆ แล้วก็ต้องยินดีรับระบบ
การขัดเกล่าอย่างนี้.

เกี่ยวกับข้อนี้ **พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า** “**พรหมจรรย์นี้**
เป็นการขุดเกล่า”. พรหมจรรย์นี้มีใช่เป็นการประเด้าประโลม
ให้มารำวงกันอยู่ตลอดเวลา; แต่พรหมจรรย์นี้ คือการขุดเกล่า.
ใช้สำนวนสลลเลขะ ที่แปลว่าขุดด้วยมีด ขุดด้วยของมีคม;

ศีลเลขธรรม คือธรรมที่เป็นการชูดเกลลา. คำธรรมดาที่บ้าน คือชูดด้วยมีด เหมือนเอามีดมาชูดปลา ชูดอะไรให้ชาวสะอาด พรหมจรรย์นี้คือระบบปฏิบัติ เป็นอยู่ในธรรมวินัยนี้ ในศาสนานี้ เป็นการชูดเกลลา.

คนที่ยังเห็นแก่ตัว ก็ตื่นออก เป็นอิสระที่จะตื่นออก ไม่รับ ไม่ปฏิบัติตามธรรมวินัย; อย่างในพระปาฏิโมกข์นี้ทุกข้อ เป็นการชูดเกลลา. พวกที่เป็นตัวดำๆ ไม่ยอมรับ คือไม่ถือ วินัย ในพระปาฏิโมกข์ เป็นต้น. นี่คือไม่ยอมรับว่า พรหมจรรย์นี้เป็นของชูดเกลลา. ชูดทำไม? ก็ชูดให้ขาว. ที่เขา ชูดสัตว์ ชูดอะไร ที่จะเอามาแกงกินนั้น ก็ชูดจนขาว จึงจะเอามาแกงกินได้, หรือว่าจะทำให้น่าดู; จะเอามาประดับบ้าน ประดับเรือน ก็ต้องชูด ต้องแต่งจนให้สะอาด ให้ขาว.

นี่ ขอให้ยอมรับระบบพรหมจรรย์ ที่เป็นการ ชูดเกลลา. พรหมจรรย์สำหรับคฤหัสถ์ อุบาสก อุบาสิกา ที่บ้าน ก็เป็นการชูดเกลลา; แล้วทำไมพรหมจรรย์ขั้นที่ มาอยู่วัด ปลงผม โกนหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะนี้ จะไม่ยิ่งเป็นการชูดเกลลามากขึ้นไปอีก. ฉะนั้นขอให้ยินดีพอใจ ที่จะได้ถึงตัวพระพุทธศาสนา ซึ่งจะต้องผ่านการชูดเกลลา ก็ต้องเจ็บปวดบ้างเป็นธรรมดา.

ผมเคยบอกให้ทราบกันอยู่เสมอ เคยเตือนให้สังเกต กันอยู่เสมอว่า ที่พวกฝรั่งไม่เข้าถึงตัวพุทธศาสนาก็เพราะ

เขาไม่ชอบการเจ็บปวด; เพราะเขาชอบแต่การตามใจตนเอง ใช้แต่สติปัญญาแลม ๆ แล้ง ๆ สนุกสนานไปในการศึกษาปรัชญา. เขาไม่ประพฤติพรหมจรรย์ เช่นมาบวชแล้วยอมชูดเกลา ยอมอดอาหาร ยอมทำอะไรต่าง ๆ ซึ่งเขาเห็นว่าไม่จำเป็น, หรือว่ายังเป็นป่าเถื่อนอะไรอยู่ ในการที่ต้องมาชูดเกลา.

เมื่อ**ไม่ชอบการชูดเกลา** ก็เป็นการเหมาะสมแล้วที่คนพวกนี้เขาชอบอย่างอื่น **เขาจึงยกเลิกระบบเขียนดีในโรงเรียน** เพราะเขามีความคิดไปในทางนั้น หารู้ไม่ว่าต้องมีทั้งสองฝ่าย และต้องตั้งต้นด้วยการชูดเกลาอย่างเจ็บปวดไปก่อน : เช่น การกินอาหารที่เกินไป หรือที่เฟ้อ ที่สนุกสนาน สำเร็จสำราญ ต้องงด; ก่อนนั้นเขาเคยชินมาแต่การกินเล่น สำเร็จสำราญอะไรมา เขาก็ไม่อยากจะงด ก็กินตามใจตัว.

เรื่องนอน เรื่องอะไรต่าง ๆ ก็เหมือนกัน **ก็จะเอาแต่ตามใจตัว อดทนอะไรหน่อย เขาก็ทำกันไม่ได้** แม้แต่ให้เขานั่งขัดสมาธิ นั่งสมาธิ ก็ร้องโอดเสียแล้ว ยอมแพ้เสียแล้ว ขาเจ็บแล้ว; เมื่อไม่ยอมให้มีการชูดเกลา อย่างนี้ก็ทำอะไรไม่ได้ แก้ไขไม่ได้.

เวลานั้น **เกิดมาเป็นคนชาวตะวันออก ที่เคยชินกับการชูดเกลามาเป็นอย่างดีแล้ว;** วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรม

จีน อินเดีย หรืออะไรก็ตาม ตั้งอยู่บนรากฐานการขุดเกลา
 ทั้งนั้น. ฉะนั้นเด็ก ๆ จึงได้รับการฝึกฝนอบรมมา เป็นการ
 ขุดเกลา, เด็ก ๆ จึงเข้มแข็ง หารูปหารอย. เราชินกับการที่จะ
 อดมือกินมือเราก็กินได้; แต่เดี๋ยวนี้ชักจะตามกันฝรั่งเสียแล้ว
 แต่งเนื้อแต่งตัว กินอยู่ของเรา ชักจะไปตามหลังคนที่ไม่ชอบ
 การบังคับตน เสียแล้ว.

ที่พูดว่า ฝรั่งนี้ หมายถึง ฝรั่ง ส่วนมาก แล้วก็ฝรั่ง
 สมัยนี้ ที่เตลิดเปิดเปิงไปในทางวัตถุนิยม. ฝรั่งในยุคอื่น
 เขาก็เคยดีมาเหมือนกัน; แม้เดี๋ยวนี้ก็มีบางคน บางพวก ที่เขา
 เริ่มรู้จักพระเจ้า รู้จักศาสนามากขึ้น. ถ้าเขาได้รับระบบศาสนา
 แล้ว เขาก็ต้องยอมรับระบบขุดเกลาทั้งนั้น; ไม่ว่าจะศาสนา
 คริสเตียน ศาสนายิว หรือศาสนาอะไรก็ตาม. ฉะนั้นฝรั่ง
 ที่ยอมรับระบบการขุดเกลา เขาจึงเข้มแข็ง; เช่นพวกยิว
 เป็นพวกเข้มแข็งที่สุด บังคับทั้งทางเนื้อหนัง และบังคับทั้งทาง
 จิตใจ ก็เลยเป็นคนที่จะริ้วได้. พวกฝรั่งสำรวจ ส่วนมากไม่เป็น
 อย่างนั้น; ก็อ่อนแอ เลยพาลพาโลหาอุบาย เอาเปรียบผู้อื่น
 โดยอย่างอื่น; เพราะมีแต่ตนดำ ๆ มีแต่ตนดำ ๆ ทั้งที่ผิวขาว.

นี่เรียกว่า เรารู้จักตนกันเสียทั้งสองตน คือตนดำ และ
 ตนขาว; อย่างนี้เรียกว่า ตนเองที่ทุกคนควรรู้จัก เป็นการ
 บรรยายครั้งที่ ๒ ต่อจากการบรรยายครั้งที่ ๑ ที่เรียกว่า

หลักธรรมะที่ทุกคนควรทราบ. ต่อไปนี้ ผมก็จะได้พูดแต่เรื่อง
ที่ควรรู้จักต่อไป อีกสัก ๒ – ๓ ครั้ง.

วันนี้หมดเวลา ขอยุติไว้เพียงเท่านี้ก่อน.

“

เพื่อนธรรมดาที่เป็นมนุษย์ด้วยกัน
ไม่อาจจะช่วยได้เหมือนธรรมะ
ธรรมะเข้าไปช่วยได้ถึงจิตใจ
ช่วยได้ลึกซึ้ง ช่วยได้มากกว่า

”

มิตรสหาย ที่ทุกคน ควรรู้จักคบ

บรรยายแก่พระนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๒๙ เมษายน ๒๕๑๗

ในการบรรยายเรื่อง สิ่งที่คุณควรรู้จัก เป็นครั้งที่ ๕ นี้
จะได้กล่าวโดยห้วนๆย่อย่อว่า **มิตรสหาย ที่ทุกคน ควรรู้จัก
คบ.**

ขอให้บทวนในการบรรยายในครั้งที่แล้ว ๆ มา เรา
ได้พูดกันมาตามลำดับอย่างไร. ครั้งแรก **หลักธรรมะสำคัญ
ที่ควรทราบ** ในที่นั้นหมายถึงหน้าที่ ที่ทุกคนควรทราบ, เป็น
หน้าที่ **ที่จะต้องรู้ธรรมะ มีธรรมะ ปฏิบัติธรรมะ** ได้รับผลของ

การมีธรรมะ. ต่อมาก็มี เรื่อง *ตนเองที่ตนเองควรรู้จัก*; คน โดยมากก็ไม่รู้จักตัวเอง : นี่ก็ต้องพูดกันเสียใหม่ว่า ให้รู้จักตัวเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรรู้จักอย่างยิ่ง. คน รู้จักกันแต่เรื่อง ตัวกู - ของกู ซึ่งไม่ใช่ตัวเอง แต่เป็นตัวญาติ พี่ ปิตาจารย์ของกิเลส ไม่ใช่ตัวเอง; แต่คนก็รู้สึกว่าเป็นตัวเองอยู่เรื่อย.

ขอให้รู้จักตัวเองที่ถูกต้องกันเสีย, แล้วต่อมาก็พูดถึงเรื่อง *อาหาร ที่ต้องรู้จักเลือก รู้จักกิน*. นี่ก็เป็นการแสดงให้เห็นว่า คำว่า "อาหาร" นั้น มีอะไรยิ่งกว่าที่เราเคยรู้จักกัน คือ ให้รู้จักกินข้าวปลาอาหาร กวพิงการาหารนี้ เหมือนกับว่า กินเนื้อลูกกลางทะเลทราย, ให้รู้จักผัสสอาหาร ในแง่ที่ว่า เหมือนกับ วัวที่ถูกถลกหนัง เดินไปที่ไหนอย่างไร ก็ต้องระวังมาก, มโนสัญญาเจตนาหาร ให้เกิดกรรม นี้ก็อยู่หมิ่นเหม่ ที่หลุมถ่านเพลิง ต้องระวังกันขนาดนั้น, แล้ววิญญานาหาร ก็เลือกให้ถูกทางรอด แสวงหาหนทางรอด เหมือนกับใจที่เขามัดจะเอาไปฆ่า ก็คิดแต่เรื่องทางหลุดหรือทางรอด. อาหารที่รู้จักเลือก รู้จักกิน ก็มีอยู่อย่างนี้ มากกว่าอาหารทางปาก.

ต่อมาพูดเรื่อง *อันตรายที่ต้องรู้จักกลัว* ไม่มีอันตรายอะไรจะร้ายกาจไปกว่า **จิตที่ตั้งไว้ผิด** แล้วคนก็ไม่ค่อยจะรู้เรื่องจิต; แล้วก็รู้ว่า ตั้งไว้ผิด หรือตั้งไว้ถูกอย่างไร เหมือนกับคนหลับอยู่เรื่อยอย่างนั้น. นี่ก็รู้จักอันตรายให้ดี ๆ : ที่ไม่เห็นว่าเป็น

เป็นอันตรายนั้นแหละ เป็นอันตรายอย่างยิ่ง คือจิตที่ตั้งไว้ผิด; แต่คนก็ชอบรักจิตที่ตั้งไว้ผิด เพราะว่าเกิดกิเลส แล้วสนุกดี เอรีดอรัยดี อะไรทำนองนี้.

มิตร หรือ เพื่อน ที่ควรคบ เป็นอย่างไร

ต่อมาถึงมิตรสหาย ซึ่งเราจะได้กล่าวกันในวันนี้ คือเพื่อน ที่ทุกคนควรรู้จักคบ ในขั้นแรกนี้ เราจะพิจารณากันถึงคำว่า **เพื่อน** ให้เข้าใจกันพอสมควรเสียก่อน. **เพื่อน มีความหมายกว้างมาก** เหมือนกัน นับตั้งแต่คำว่า ญาติ มิตร สหาย แล้วก็เพื่อน แล้วก็พรรคพวก มีอยู่หลายคำ.

คำว่า **ญาติ** แม้จะไม่ได้ออกเสียงว่าเพื่อน แต่ก็เป็น **เพื่อนที่ดี** อยู่ตลอดเวลา. คำว่า **ญาติ** นี้แปลว่า **ต้องรู้**, “ต้องรู้” คือต้องรู้สึก ต้องระลึกอยู่เสมอ ก็เรียกว่าญาติ. พวกที่เป็นญาติกัน นั้นหมายความว่า เราจะต้องนึกถึงเขาอยู่เสมอ ต้องรับรู้ว่าเขาเป็นญาติ อย่างนี้ก็เรียกว่าญาติ.

คำว่า **มิตร** นั้นมาจากคำว่ารักใคร่ ก็คือเมตตา นั่นเอง; ถ้ามีความเมตตาซึ่งกันและกันก็เรียกว่าเป็นมิตร.

คำว่า **สหาย** คำนี้ก็แปลว่า **ไปด้วยกัน**; สห แปลว่า **ด้วยกัน**, อายะ แปลว่า **ไป** หรือ **มา** นี้ก็แล้วแต่จะแปล. ถ้า

ไปด้วยกัน มาด้วยกัน นี่ก็เรียกว่า สหาย หรือ ทำรวมกัน ก็เรียกว่าสหาย.

คำว่า เพื่อน นี้มาจากคำว่า สหาย จึงมีความหมาย กว้าง ซึ่งเราจะพิจารณาน้ำหนักของคำคำนี้กันให้ดี. การพิจารณานี้ก็ไม่ยากลำบากอะไร มีเรื่องมาในพระคัมภีร์ อยู่เรื่องหนึ่ง เรียกว่าเรื่องสหาย และวัดกันได้ด้วยวาจา.

มีเรื่องเล่าว่า :-

มีลูกคนร่ำรวย ๔ คน ชีรธขึ้นมาไปเที่ยวทางริมเมือง พบนายพรานคนหนึ่ง เขาบรรทุกเนื้อมาเต็มเกวียน กำลังจะขับ เข้าเมือง. พวก ๔ คนนี้เขาคิดสนุกกันว่า เราจะลองฝีมือว่าใคร จะขอเนื้อ จากนายพรานคนนี้ได้มากกว่ากัน หรือดีกว่ากัน.

คนที่หนึ่ง เข้าไปขอด้วยใช้คำว่า ใต้พราน ให้เนื้อแก่ ภูเขาบ้าง. คนคนนี้เป็นลูกเศรษฐี เขาก็พูดกับนายพราน ซึ่งเป็น คนชั้นต่ำกว่าอย่างนั้น. นายพรานก็พูดว่า คำพูดนี้ เหมือนกับ พังผืด เขาก็เลยตัดพังผืดหลาย ๆ ชิ้น รวมให้แก่คนขอคนนี้.

ลูกเศรษฐีอีกคนหนึ่ง เข้าไปขอบ้าง. เขาบอกว่า พี่พราน ขอเนื้อบ้าง นายพรานก็บอกว่า เข้าที คำว่า พี่ นี้เข้าที เป็นล่ำเป็นสันดี; เขาก็เลยให้เนื้ออกล้าม เนื้อลิ้ม ๆ มาส่วนหนึ่ง.

ลูกเศรษฐีคนที่สาม เข้าไปขอด้วยใช้คำว่า พ่อ เรียก
 พรานว่า พ่อ ขอเนื้อบ้าง นายพรานเขาบอกว่า คำว่าพ่อนี้เป็น
 คำมีน้ำหนักจับถึงหัวใจ เหมือนเมื่อลูกเรียกพ่อว่า พ่อ
 พ่อรู้สึกจับใจ ถึงหัวใจ, คำพูดนี้เหมือนหัวใจ. เขาก็เลย
 คัดเลือกพวงหัวใจ ให้แก่ลูกเศรษฐี คนนี้.

ลูกเศรษฐีคนที่สี่ ซึ่งเป็นโหดสัตว์ เข้าไปขอ ใช้คำว่า
 เพื่อน ขอเนื้อบ้าง. นายพรานก็คิดว่า คำว่าเพื่อน นี้มี
 ความหมายคลุมไปทั่วโลก. ถ้าโลกนี้ไม่มีเพื่อนแล้ว โลกนี้
 ไม่มีความหมาย; เพราะมีเพื่อนอยู่ในโลกนี้ โลกนี้จึงมี
 ความหมาย. คำว่าเพื่อน มีความหมายเท่ากับโลก ฉะนั้น
 เขาจึงให้เนื้อหมดทั้งเกวียน รวมทั้งตัวเขาเองด้วย.

นี่คำว่า “เพื่อน” มีน้ำหนักมากอย่างนี้ โดยเฉพาะ
 อย่างยิ่งในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นต้นตอของเรื่องราวเหล่านี้
 หรือถ้อยคำเหล่านี้; เขาให้น้ำหนักแก่คำว่า “เพื่อน” มากถึง
 ขนาดนี้ คือเป็นทั้งหมด ที่ว่าโลกนี้จะต้องมี. เราไม่ต้องการ
 จะเชื่อนิทานหรือชาดกอะไรเรื่องนี้; แต่ต้องการจะรู้ว่า คำว่า
 เพื่อนนี้ เคยมีน้ำหนักมาแล้วอย่างไร; ทำไมจึงมีน้ำหนักมาก
 กว่าพ่อ หรือพี่ ไปเสียอีก ? มันคงจะไม่หนักกว่า แต่ว่า
 กว้างกว่า.

ขอให้สังเกตดูไว้ให้ดี ๆ ความหมายของคำว่า “เพื่อน” นี้ก็แยกได้หลาย ๆ อย่าง, แล้วยกอย่าง **ลิม** อย่างที่ผมพูดเตือนไว้เสมอว่า **การศึกษาความหมายของคำนั้น** ให้แยกเป็น ๒ ชนิดเสมอ คือภาษาคนอย่างหนึ่ง ภาษาธรรมอย่างหนึ่ง. ภาษาคน คือภาษาที่ใช้พูดกันตามธรรมดา, ภาษาธรรม คือภาษาที่ลึกซึ้ง เป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณ.

คำว่า **เพื่อน**, **ภาษาคน** ก็หมายถึงเพื่อน อย่างที่เรา รู้จักกันดีแล้ว ยังจะแยกได้ว่า เพื่อนที่อยู่ในเรือน แล้วยกเพื่อน ที่อยู่นอกเรือน.

เพื่อนในเรือน ก็หมายถึงบุตร ภรรยา สามี ซึ่งเป็นเพื่อนที่อยู่ในเรือน ร่วมเรือนอันใกล้ชิดเป็น **สุหชา, สุหทยา** แปลว่า **สนิทใจใกล้ชิด**. เพื่อนในเรือนก็มีคำกล่าวว่ **มารดา** เป็นเพื่อน เป็นมิตรในเรือน, **มาตา มิตุตฺ สเก สมเร** –มารดาเป็นเพื่อนชิดในเรือน, **ภริยา ปรมา สชา** –ภรรยาเป็นมิตรอย่างยิ่ง อย่างนี้ เป็นเพื่อนอย่างยิ่งนี้ก็ไม่ต้องอธิบาย พอจะรู้จักได้ ต่อไปนี้ต้องการจะอธิบายเพื่อนชนิดอื่นที่ควรรู้จัก.

เพื่อนนอกเรือน ก็มีเพื่อนฝูงทั้งหลาย ที่อยู่กันคนละบ้าน, และยังมีเพื่อนที่อย่างยิ่ง ยิ่งกว่าเพื่อนธรรมดา เขาเรียกกันว่า เพื่อนยากบ้าง เพื่อนคู่ใจ เพื่อนสุข เพื่อนทุกข์. เพื่อนเหล่านี้ห่างออกไป; เพราะฉะนั้นจึงมีความต้องการ

ต่อเมื่อมีเรื่องจำเป็นเกิดขึ้น ต้องให้ผู้อื่นช่วย เพราะเหลือความสามารถของเพื่อนในเรือนแล้ว จึงเอาเพื่อนนอกเรือนมาช่วย. นี่ก็เห็น ๆ กันอยู่ ไม่ต้องอธิบายอะไรมาก แต่ก็ต้องรู้ว่าเวลานั้นเรียกว่าเพื่อน.

ที่นี้ **เพื่อนในภาษาธรรม** ภาษาที่สูงขึ้นไปกว่าธรรมดา นี่ก็จะต้องคิดดู **มีพระพุทธภาษิตตรัสเรียกบุคคลพวกที่เป็นเพื่อน** นี้ว่า **ทิสเบ็องซ่าย**. เรื่องนี้ถ้าคุณไปท่องนวโกวาทมาแล้ว ก็จะได้รู้ได้ดี. **ทิสเบ็องหน้า** คือ บิดามารดา, **ทิสเบ็องหลัง** คือ บุตรภรรยา, **ทิสเบ็องขวา** คือ ครูบาอาจารย์, **ทิสเบ็องซ้าย** คือ เพื่อน หรือมิตรสหาย มีความหมายเป็นผู้ช่วยอยู่ข้างซ้าย เหมือนกับแขนซ้าย คู่กับแขนขวา คือครูบาอาจารย์.

นี่แสดงว่า **เพื่อนนั้นขาดไม่ได้** ไม่ว่าในกรณีเรื่องโลก ๆ เรื่องบ้านเรือน เรื่องทำมาหากิน จะขาดเพื่อนไม่ได้; แม้ในกรณีทางธรรมะ ที่เป็นการปฏิบัติ หรือการกระทำ เพื่อให้บรรลุ มรรค ผล นิพพาน นี่ก็ยังคงต้องการเพื่อน. ฉะนั้นจึงมีเพื่อน **ที่ในความหมายสูงกว่าธรรมดา** เป็น **กัลยาณมิตร** ช่วยชี้ทางไปนิพพาน. **พระพุทธเจ้าก็เป็นจอมเพื่อน** หรือเป็นยอดของเพื่อน ในกรณีอย่างนี้. นี่ถ้าหมายถึงบุคคลภายนอกจะเป็นมิตรในสาขาวิชาญาณในภาษาธรรม.

ยังมีเพื่อนที่เป็นธรรมโดยตรงอีกทีหนึ่ง คือ ธรรม, ตัวธรรมะนั้นแหละที่จะเป็นเพื่อนใด ๆ. ธรรมะที่เราประพฤติได้จะเป็นเพื่อนในความหมายสูงสุด นี่คือมิตรสหายที่ทุกคนควรรู้จักคบ หมายถึงส่วนนี้เป็นใจความสำคัญ คือเป็นแกนกลาง คือธรรมะที่ช่วยได้ เรียกว่าเพื่อน.

ดูให้ดีเถิด จะเห็นได้ว่า ไม่มีอะไร ที่จะช่วยคนเรา ได้ยิ่งไปกว่าธรรมะ จึงควรถือธรรมะนี้ เป็นกัลยาณมิตร อันสูงสุด. เพื่อนธรรมดาที่เป็นมนุษย์ด้วยกัน ช่วยกันได้ก็ช่วยกันไปหลายอย่าง หลายทาง หลายแง่ หลายมุม; แต่ไม่อาจจะช่วยได้เหมือนธรรมะ. ธรรมะเข้าไปช่วยได้ถึงจิตใจ เข้าไปถึงจิตใจเลย, ช่วยได้ลึกซึ้ง ช่วยได้มากกว่า. นี่เราจึงพูดกันถึงส่วนนี้ให้มาก.

คำว่า เพื่อน แม้ที่เป็นภาษาธรรม ก็ยังมีได้ ๒ ความหมาย เป็นบุคคลก็ได้ ถ้าบุคคลนั้นชี้ทางไปพระนิพพาน; นี่คือเพื่อนจริง ๆ. ฉะนั้น ครูบาอาจารย์ ที่ชี้ทางไปนิพพาน ก็จัดไว้เป็นเพื่อนในระดับนี้, แล้วเขาก็ไม่มีใครนิยมเรียกว่าอาจารย์ เขาเรียกว่าเพื่อน แต่เรียกเต็มที่ว่า กัลยาณมิตร; เดียวนี้ก็ยังไม่ใช้อยู่.

อาจารย์ที่สอนกรรมฐานนั้น ถ้าเรียกให้ถูกต้อง เขาเรียกว่ากัลยาณมิตร เพราะถือว่ามีใครพาใครไปได้

ตนต้องไปเอง. ฉะนั้น อาจารย์ก็เป็นแต่ผู้ช่วยให้คำแนะนำ บอกล่าวว นั่นเป็นเพื่อนอย่างบุคคลสูงสุด, เป็นกัลยาณมิตร ชี้ทางไปนิพพาน.

ส่วนที่เป็นเพื่อน ยิ่งไปกว่านี้อีก ก็คือ ธรรมะ เป็นนามธรรม คือธรรมที่เราได้ประพฤติ ได้ปฏิบัติให้มีขึ้น ที่กายที่วาจา ที่ใจ แล้วธรรมะก็ช่วยระงับดับกิเลส ช่วยทุกอย่าง ที่จะแก้ปัญหาให้หมดไปได้. **นี่ธรรมะเป็นเพื่อนที่สูงที่สุด ก็ต้องเป็นธรรมะที่ปฏิบัติถูกต้อง.**

ชีวิตนี้เป็นการเดินทาง จำต้องมีเพื่อน

ในที่นี้เราจะต้องมองชีวิตกันในแง่ที่ลึก ๆ ว่าชีวิตนี้ มิใช่เพียงแต่ว่า เป็นอยู่ได้ แล้วจะกินอาหาร จะอาบ จะถ่าย จะไม่ต้องตาย นี่เรียกว่าชีวิต; นี่เรียกว่ามองกันผิวเผิน. ชีวิตอย่างนี้ มองที่วัตถุ มองที่เนื้อหนัง มองที่ร่างกาย; แต่**ชีวิตในความหมายที่ลึก** นี้หมายถึงนามธรรม จนถึงกับพูดได้ว่า **ชีวิตนี้เป็นการเดินทาง** อยู่ในตัวชีวิตนั้นแหละ ชีวิตจะเดินทางไปไหน ก็เดินทางไปหาจุดสูงสุด สุดท้ายที่สูงที่สุด ที่ปลายทาง.

เราพูดได้ตามหลักของชีววิทยา ว่า มีชีวิตที่ต่ำด้อยตามวิชาชีววิทยา เป็นเซลล์เดียว เป็นอะไรทำนองนี้, แล้วก็วิวัฒนาการเรื่อยมาหลายร้อยล้านปี เป็นชีวิตที่สูงขึ้นมา จนเป็นพืช จนเป็นสัตว์ จนเป็นมนุษย์, กระทั่งเป็นมนุษย์อย่างเทวดาอย่างพรหมอย่างนี้. ดูตามทิวทัศน์อันนั้นจะเห็นได้ว่า **ชีวิตนี้เป็นการเดินทาง จากสัตว์เซลล์เดียวแท้ ๆ มาเป็นสัตว์ที่ประณีตวิเศษอย่างมนุษย์** ซึ่งเดี๋ยวนี้ก็ไปโลกพระจันทร์ได้ไปไหน ๆ ได้ เต็มไปด้วยสติปัญญาขนาดนั้น; แต่แล้วก็ยังไม่รู้จักใช้ธรรมะให้เป็นเพื่อน โลกนี้จึงยังไม่มีสันติภาพ เพราะขาดธรรมะมาเป็นเพื่อน ในการเดินทางของมนุษย์.

ถ้าจะมองกัน**อีกแง่หนึ่ง** ก็ว่า **ชีวิตนี้เป็นการต่อสู้**; ถึงแม้ที่พูดว่า ชีวิตเป็นการเดินทาง การเดินทางนั้นก็ **เป็นการต่อสู้ อยู่ในตัวของการเดินทาง** เช่นสัตว์เซลล์เดียวจะวิวัฒนาการ มาเป็นสัตว์หลายเซลล์ กระทั่งมาเป็นคนนี้เต็มไปด้ว้การต่อสู้; เพราะว่าถ้าพ่ายแพ้ก็ตาย สูญหายไปเสียแล้ว ไม่รู้ว่ากี่สายก็แขนง. เดี่ยวนี้อยู่ได้แต่สายหรือแขนงที่ต่อสู้ได้ มาเป็นมนุษย์อยู่ที่นี้ ก็เรียกว่า **ชีวิตคือการต่อสู้** แต่อย่างนั้นเป็นการต่อสู้ทางภายนอก ทางร่างกาย ซึ่งก็ไม่สำคัญ.

ความหมายที่สำคัญในการต่อสู้อยู่ที่ ต่อสู้ข้าศึกคือกิเลส; พิจารณาถึงคนเราเดี๋ยวนี้แหละ ที่เดินทางมาจนถึง

ที่นี้แล้ว ด้วยการต่อสู้นี้, ยังเหลือแต่การต่อสู้ที่น่าหวาดเสียว คือต่อสู้กับกิเลส. คนที่ไม่มีการต่อสู้กับกิเลส นั้นก็หมายความว่า ใช้ไม่ได้ เป็นคนเลว หรือเป็นคนใช้ไม่ได้; หรือว่าพ่ายแพ้แก่กิเลสเสียแล้ว. ถ้ายังเป็นมนุษย์ที่มีเกียรติของมนุษย์อยู่ ก็ต้องต่อสู้กับกิเลส ซึ่งเกิดขึ้นเป็นธรรมดา แล้วก็เจริญมากขึ้น ตามที่มันสมองเจริญมากขึ้น.

ชีวิตนี้ต้องต่อสู้กับกิเลส ซึ่งเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ให้กิเลสพ่ายแพ้ไปได้เท่าไร ความดีความงามก็มีมากขึ้นเท่านั้น; ฉะนั้นเราต้องอยู่ด้วยการต่อสู้ด้วยกันทั้งนั้น : ทางร่างกาย ก็ต้องต่อสู้ไป เรื่องกิน เรื่องอาหาร เรื่องโรคภัยไข้เจ็บ ก็ต่อสู้กันไป, ทางจิตใจก็มีการต่อสู้อย่างละเอียดอย่างเร้นลับ, เมื่อกิเลสเกิดขึ้น ก็ทำให้เร่าร้อน ให้เป็นทุกข์ก็ต้องต่อสู้เพื่อจะให้เย็นลง; ถ้าชนะก็จะเย็นลง สำเร็จเป็นความเย็น เป็นนิพพานน้อย ๆ อยู่เป็นคราว ๆ.

ถ้าไม่มองเห็นข้อที่ว่าชีวิตเป็นการต่อสู้ ก็จะไม่มองเห็นความจำเป็นเลย ที่เราจะต้องมีเพื่อนที่ดีที่สุดคือ **ธรรมะ** เหมือนกับว่าถ้าเราไม่มีศัตรู เราก็ไม่ต้องการเพื่อนมาช่วยกันต่อสู้.

เดี๋ยวนี้เป็นอันว่า เราเห็นแล้วว่า เรามี**ศัตรูที่ร้ายกาจ** ไม่มีอะไรร้ายเท่าหรือยิ่งกว่า คือ**กิเลส** ซึ่งต้องมาต่อสู้อยู่;

จำต้องมีเพื่อนมาคอยช่วยคือธรรมะ. ฉะนั้นธรรมะก็เป็นเพื่อนหรือเป็นมิตร, หรือเป็นกัลยาณมิตรใดในความหมายหนึ่ง. เราจึงต้องคิดหาเพื่อนในขั้นสูงสุด หรือขั้นลึกซึ้ง คือทางฝ่ายปรมาตถ์ ซึ่งได้แก่ธรรมะนั้นเอง เป็นเพื่อน.

ตัวธรรมนั้นเป็นเพื่อนด้วย และเป็นเครื่องมือให้เกิดเพื่อนได้ด้วย

ที่นี้ก็เกิดแง่มุมที่จะพูด หรือจะพิจารณากันขึ้นมาตามตัวหนังสือว่า ธรรมะนั้นมีอยู่สองความหมาย ในกรณีอย่างนี้ คือ ธรรมะที่จะทำให้เกิดความเป็นเพื่อน, หรือว่า ธรรมะที่เป็นเพื่อนเสียเอง.

ธรรม ในความหมายหนึ่ง เป็นเพื่อนของเราเสียเอง แต่ธรรมในอีกความหมายหนึ่ง เป็นเพียงเครื่องกระทำให้เกิดความเป็นเพื่อน; เช่นการที่เราจะมีเพื่อนสักคนสองคน ที่เป็นเพื่อนที่ดี ก็ต้องมีธรรมมาเป็นเครื่องกระทำ คือ เพื่อนนั้นก็ต้องประกอบด้วยธรรม เราก็ต้องประกอบด้วยธรรม ต่างคนต่างมีธรรมจึงจะเกิดความเป็นเพื่อนที่ดีต่อกันอย่างนี้ก็พูดได้ตั้งแต่ขั้นต่ำขึ้นไป.

เราจะเป็นเพื่อนที่ดีต่อกันเท่าไร ก็ต้องมีธรรมะมากขึ้นเท่านั้น; นี่คือธรรมะที่ทำให้ความเป็นเพื่อน. ต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง จะต้องสงเคราะห์ จะต้องปฏิบัติต่อกันอย่างไร, ผูกพันกันอย่างไร, ให้มีธรรมะอยู่; จนกระทั่งเลื่อนขึ้นไปถึงสิ่งที่ว่าคนอื่นช่วยไม่ได้ บุคคลที่สองมาช่วยเราไม่ได้ ทำได้แต่ตัวเองคนเดียว. ที่นี้ก็一定要有ธรรมะแท้ ๆ เป็นเพื่อน ต้องประพฤติธรรม ต้องสร้างธรรมขึ้นมา เรียกว่า มีธรรมเป็นที่พึ่ง.

พูดว่า มีธรรมเป็นที่พึ่ง ก็ต้องประพฤติธรรมชนิดที่จะเป็นที่พึ่ง, แล้วธรรมนั้นเป็นที่พึ่งได้จริง ยิ่งกว่าเพื่อนที่เป็นคน คนด้วยกัน มีธรรมะ คือตัวธรรมเป็นเพื่อนเสียเอง.

นี่ขั้นสูงสุด ขั้นละเอียด ลึกซึ้งที่สุด **เพื่อน** หรือสหาย หรือมิตร ก็ตาม **ที่ตินั้น คือตัวธรรมะ** ที่ตนจะต้องจัดต้องทำด้วยตนเอง. เมื่อพระพุทธเจ้าท่านตรัสเรื่องนี้ ท่านตรัสว่า **จงมีตนเป็นสรณะ จงมีตนเป็นที่พึ่ง** คือเป็นภาษาบาลีว่า **อตฺตที่ปา อตฺตสรณา** –มีตนเป็นที่ระลึก มีตนเป็นที่พึ่ง แล้วก็ขยายความออกเป็น **ธมฺมที่ปา ธมฺมสรณา** –มีธรรมเป็นสรณะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง.

นี่หมายความว่าอย่างเดียวกัน คือ **มีตนเองเป็นที่พึ่ง** กับ **มีธรรมเป็นที่พึ่งนั้น** คืออย่างเดียวกัน; เพราะเป็นเรื่องที่คนอื่นช่วยไม่ได้ เป็นเรื่องละเอียดลึกซึ้ง เป็นเรื่องภายในล้วน เป็นเรื่องซ้ำศึกคือกิเลสโดยตรง คนอื่นช่วยไม่ได้. จะต้องปฏิบัติธรรมให้ถูกต้อง ให้กิเลสระงับไป ชำพญามารเสีย ชำกิเลสเสีย อย่างนี้ก็เรียกว่า ตนเป็นที่พึ่งแก่ตน หรือว่าธรรมะเป็นที่พึ่งแก่ตน.

เอาตนเป็นธรรมะ เอาธรรมะเป็นตน ไม่เอาอื่นมาเป็นตน นั่นแหละคือเพื่อนที่แท้จริง; เมื่อไรเรามีธรรมะเป็นตน มีตนเป็นธรรมะ เมื่อนั้นก็ได้เพื่อนสูงสุด เพื่อนแท้จริง เพื่อนที่ทุกคนควรรู้จักคบ.

เดี๋ยวนี้ไปมั่วคบกันแต่เพื่อนที่ไม่จริง คบเพื่อนไว้สำหรับตัวเองจะแก้ตัว เมื่อสูบบุหรี่ กินเหล้า เป็นต้น. หลายคนแล้วเคยบวชอยู่ที่นี่ ลี้กไปแล้ว กินเหล้าบ้าง สูบบุหรี่บ้าง พบพบกันตอนหลัง ถามเขาว่า ทำไมทำอย่างนั้น? เมื่ออยู่ที่วัดทำไมไม่ทำ? เขาบอกว่า เสียเพื่อนไม่ได้; ไปคบกับเพื่อนก็เลยต้องกินเหล้า สูบบุหรี่บ้าง. นี่เขามีเพื่อนไว้สำหรับแก้ตัว เพื่อจะสูบบุหรี่ เพื่อจะกินเหล้า; แล้วเพื่อนอย่างนั้น จะเป็นเพื่อนชนิดไหน? ลองคิดดู; ก็เป็นเพื่อนสำหรับเลวด้วยกัน สำหรับจะเป็นข้อแก้ตัวให้กันและกัน สำหรับจะเลวลงไป

อย่างนี้เป็นเพื่อนสำหรับเลวลงนรก.

เราต้องมีเพื่อนชนิดที่ ทำให้สูงขึ้นไป ให้จริง ให้ถูกต้องยิ่งขึ้นไป คือ **มีธรรมะเป็นเพื่อน** แล้วก็มีธรรมะ ด้วยตนเอง เพื่อประโยชน์ให้แก่ตนเอง ในกรณีที่คนอื่นช่วย ไม่ได้ เพื่อนไหนก็ช่วยไม่ได้. เมื่อเกิดอันตรายทางภายนอก เช่น น้ำท่วม ไฟไหม้ ใจรปลันอะไรก็ตาม เพื่อนช่วยกันได้ บิดา มารดาช่วยได้ มิตรสหายช่วยได้ อย่างนั้นช่วยได้; แต่พอ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย หรือกิเลสทั้งหลาย ทำอันตรายเอา จะไม่มีใครช่วยได้ นอกจากเพื่อน คือธรรมะ.

เพื่อน คือธรรมะ ที่จะช่วยเราได้นั้น **จะต้องทำขึ้น ด้วยตนเอง** ให้ถูกต้องตามที่พระพุทธเจ้า ท่านได้ตรัสว่า “มีตนเป็นที่พึ่ง มีธรรมะเป็นที่พึ่ง” มีธรรมะเป็นที่พึ่ง ก็คือมี ตนเองเป็นที่พึ่ง. ถ้าจะมองกันที่ตน ก็ต้องถามว่า ตนชนิดไหน ที่จะเป็นที่พึ่งแก่ตนได้ ? ก็ต้องเป็นตนที่เต็มอยู่ด้วยธรรมะ, หรือตนที่เป็นธรรมะเสียแล้ว นั่นแหละจะเป็นที่พึ่งได้. ฉะนั้นตนกับธรรมะในที่นี้ ก็กลายเป็นสิ่งเดียวกัน โดยพฤติณัย แม้จะเรียกชื่อต่างกัน แต่โดยตัวจริงแล้วเป็น สิ่งเดียวกัน.

มีตน เป็นธรรมชาติ มีธรรมชาติเป็นตน นี่คือเพื่อน
ที่แท้จริง; ส่วนเพื่อนนอกนั้น เป็นเพื่อนรอง ๆ ลงไป.

เพื่อนธรรมชาติที่ดีที่สุด ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ

ถ้าจะระบุชื่อให้ชัดเจนออกไปสักหน่อยว่า มีธรรมชาติเป็น
เพื่อนนี้ จะมีธรรมชาติข้อไหน ? ตอบว่า ก็ได้ทุกข้อ; เพราะ
ธรรมะนี้ไม่อาจจะแยกกันเด็ดขาดได้ ต่อเนื่องกันอยู่ทุกข้อ.
แต่ถ้าจะให้ชัดเจน ก็ระบุธรรมชาติประเภทที่เป็น สติปัญญา
เป็นวิชา เป็นแสงสว่าง; ฉะนั้นจะระบุสัมมาทิฏฐิดีกว่า
ซึ่งเป็นชื่อที่ได้ยินกันอยู่บ่อย ๆ.

สัมมาทิฏฐิ แปลว่า ทิฏฐิ หรือปัญญาที่ถูกต้อง
นี้ช่วยได้มาก ช่วยได้ลึก ขอให้สนใจคำคำนี้เถิด พระพุทธเจ้า
ก็ได้ตรัสเรื่องนี้เป็นพระพุทธานุภาพว่า “บุคคลล่วงทุกข์ได้
เพราะสมมทาน สัมมาทิฏฐิ”, สมมาทิฏฐิ สมมทานา สัพพ
ทุกข์ อุปัจจตุ – เพราะสมมทานสัมมาทิฏฐิ คนล่วงทุกข์ทั้งปวง
ได้.

ถ้าจะให้เพื่อนข้างนอกช่วย ก็ยังเหลืออยู่อีกมาก ที่เขา
ช่วยไม่ได้; แต่ถ้าเรามีสัมมาทิฏฐิเป็นเพื่อนช่วยแล้ว จะช่วย
ได้หมด. ถ้ามีสัมมาทิฏฐิ จะเลือกเพื่อนที่ดีได้ อย่างเช่น

เป็นเพื่อนรอบนอก เป็นเพื่อนภรรยา สามี เป็นอะไรก็ตามใจ. ถ้ามีสัมมาทิฐิ ก็สามารถเลือกคนที่ดีมาเป็นเพื่อน, แล้วยังรู้จักปฏิบัติอย่างนั้น อย่างนี้ ในการป้องกัน โจร ขโมย ไรศภัยไข้เจ็บ อะไรต่าง ๆ ได้.

ธรรมะเท่านั้น ที่ว่าจะจะเป็นเพื่อนชนิดที่ **ช่วยเข้าไปถึงข้างในจิตใจ**; แม้ว่าจะมีการอารักขาภายนอกดีอยู่แล้ว แต่ภายในยังกลัวอยู่ ความกลัวนั้นก็รบกวนอยู่ข้างใน แล้วใครจะตามเข้าไปช่วยแก้ได้; มีธรรมะเท่านั้นจะช่วยได้. สิ่งอะไรก็ตามที่ทำให้เราวิตกกังวล หวาดเสียว สะดุ้งกลัว ทำให้รำคาญ ทำให้ผวา อะไรอยู่เสมอ; อย่างนี้ ก็ต้องแก้ด้วยปัญญา คือ ความรู้ที่ถูกต้อง. ถ้าไม่ใช่ปัญญา หรือ ความรู้ที่ถูกต้องนั้นเกิดขึ้น สิ่งนั้น ๆ ก็จะไม่หายไป. ความกลัวก็ดี ความรู้สึกที่เบียดเบียน ความสงบของใจก็ดี จะหายไปเพราะธรรมะ.

ขอให้สังเกต ให้มากหน่อยในข้อนี้ ว่าเรื่องที่กลุ่มอกกลุ่มใจ ซึ่งไม่มีใครแก้ได้ เพื่อนก็แก้ไม่ได้ บุตรภรรยา สามี ก็ช่วยไม่ได้; อย่างนี้ต้องแก้ด้วยสัมมาทิฐิ คือ **ความรู้ที่ถูกต้อง**. ถ้าเป็นความรู้ที่ไม่ถูกต้อง ก็แก้ไม่ได้เหมือนกัน จะกลุ่มอยู่อย่างนั้น มีความทุกข์ทางใจอยู่อย่างนั้น; แต่พอมีสัมมาทิฐิ เข้ามาเท่านั้น ก็มองเห็นได้ หรือปลงตก ทำให้ความกลัวอะไรหายไปหมดเลย.

เช่นว่า มีความทุกข์เกี่ยวกับความตาย รู้ว่าจะตายแน่; ถ้าคนโง่ ก็เป็นทุกข์เดือดร้อน ถ้าคนมีปัญญา ก็เห็นว่าไม่ต้องเดือดร้อนอะไร รู้ว่าถึงคราวที่จะต้องตายก็ต้องตาย ไม่ต้องเดือดร้อนให้เสียเวลา. **นี่สัมมาทิฏฐิจะช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ได้ทุกชั้นทุกระดับ** กระทั่งในจิตใจที่คนอื่นตามเข้าไปช่วยไม่ได้; ฉะนั้น ธรรมะคือสัมมาทิฏฐินี้ จะเป็นเพื่อนที่สูงสุด ในชื่อที่เรียกว่า ธรรมะเป็นเพื่อน.

ด้วยเหตุดังกล่าวมา จึงควรต้องพยายามให้สุดความสามารถ ที่จะอบรมสัมมาทิฏฐิให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป คือ**พอกพูนสัมมาทิฏฐิ** หรือจะเรียกว่า ปัญญาก็ได้ ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปเถิด, แล้วจะเป็น**เพื่อนที่ประเสริฐที่สุด** ที่ดีที่สุด ที่จะช่วยกันได้จริง ในที่ทุกหนทุกแห่ง เพราะเมื่อสัมมาทิฏฐิตามติดไปอยู่ในใจด้วยแล้ว จะระงับดับทุกข์ก็ได้ ดับกิเลสก็ได้.

ปัญญาอันเป็นสัมมาทิฏฐินี้ ย่อมดับกิเลสอยู่แล้ว จึงตัดต้นเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ได้; เพราะกิเลสนี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สัมมาทิฏฐิก็ตัดเหตุที่เกิดทุกข์เสียได้ จิตใจก็ไม่มีทุกข์, หรือว่าถ้าความทุกข์ได้เกิดขึ้นแล้ว ร้อนวูบวาบอยู่ในใจแล้ว ก็สัมมาทิฏฐิเท่านั้นแหละ ที่จะช่วยดับดับความทุกข์โดยตรงนั้นได้. ฉะนั้นจึงกล่าวว่**กิเลสก็ดับได้ ความทุกข์ก็ดับได้** เพราะเพื่อนคนนี้ คือ**สัมมาทิฏฐินี้เอง.**

เราต้องมีธรรมะเป็นสหาย หรือมีสหายเป็นธรรมะ แล้วแต่จะพูดคำไหน. เราต้องมีธรรมะหรือพระธรรมกันดีกว่า เป็นสหาย, หรือว่ามีสหายเป็นพระธรรม; นี่คือเพื่อนที่ดีที่สุด : ธรรมสหาย หรือสหายธรรม มีความหมายเหมือนกัน.

ต้องรู้จักความร้ายกาจของศัตรู เพื่อรู้ค่าของมิตร

ต่อไปนี้ ดูให้ดีกันสักนิดหนึ่ง ดูให้ครบถ้วน จะดูออกไปถึงศัตรู เพื่อจะรู้ค่าของมิตรสหายให้ดียิ่งขึ้นไปอีก. **ศัตรูก็ไม่มีอะไรที่ร้ายกาจ ยิ่งไปกว่ากิเลส, หรือว่ากิเลสนั้นแหละ** มันทำความเป็นศัตรู การที่เราจะเพาะศัตรูที่เป็นมนุษย์เป็นคน - คนรอบ ๆ ตัวเราขึ้นมาได้ ก็เพราะว่าเรามีกิเลส, หรือว่า เขาก็มีกิเลส.

คนพาลที่ว่าเขาเป็นศัตรูของเรานั้น ก็เพราะว่า เราทำให้กิเลสของเรานี้ไปทำให้เขาขัดใจ, หรือว่า ตัวเขาเองก็มีกิเลส เป็นเครื่องทำความเป็นพาลของเขาให้เกิดขึ้น; ฉะนั้นถ้าเราพูดว่าศัตรูที่แท้จริง คือกิเลส นี่ไม่มีทางผิด. จะหมายถึงศัตรูที่เป็นคน - คนก็ได้; เพราะเขามีกิเลส เขาจึงเป็นศัตรูกับเรา, หรือว่าอยู่กันดี ๆ เราทำเขาให้เป็นศัตรูแก่เรา

ขึ้นมา ก็เพราะว่า เรามีกิเลส เราเียง ไปพูดผิดทำผิดแสดงอะไร ผิดขึ้นมา, ก็ก่อให้เกิดศัตรูขึ้นมา. นี่เรียกว่ากิเลสคือความเียง ของเรามันสร้างศัตรูขึ้นมาเอง.

นี่ ถ้าใครโกรธใครอยู่บ้าง, **มีใครเป็นคู่ไม่พอใจกัน** อยู่บ้างแล้ว, ก็ขอให้พิจารณาดูให้ดีว่า เกิดมีเหตุมาจากกิเลส ของคนใดคนหนึ่ง หรือทั้งสองคน. ถ้าว่ากำจัดกิเลสได้ ก็เท่ากับกำจัดศัตรูได้ ป้องกันการเกิดแห่งศัตรูได้ จึงเหมาะ ไว้ให้กิเลสนั้นแหละเป็นศัตรูทั้งหมดทั้งสิ้นเลย.

ที่นี่ ถ้าดูอีกทีหนึ่งว่า กิเลสโดยตรงนั้น เป็นศัตรู ที่ยิ่งกว่า คนที่มีกิเลส. ถ้าไม่เชื่อก็ลองไปคิดดูเองก็แล้วกัน. ศัตรูที่เป็นตัวกิเลสโดยตรง กับ ศัตรูที่เป็นคนที่มีกิเลส ซึ่ง หมายถึงคนที่เป็นตัวคน; สองอย่างนี้ อย่างไหนน่ากลัวกว่า หรือเป็นศัตรูกว่า ?

ไปคิดดูให้ดี คนที่ปราศจากธรรมะ แล้วก็**เป็นศัตรู**; เพราะว่าเขาไม่มีความเป็นมิตร. เมื่อปราศจากธรรมะก็เป็น ศัตรู เพราะทำอะไรก็ทำไปด้วยอธรรมทั้งสิ้น, ทำไปด้วยกิเลส ก็เลยเป็นศัตรู; ไม่ว่าไปที่ไหนก็เป็นศัตรู เปะ ๆ ปะ ๆ ไป, ล้วนมี แต่ความเป็นศัตรู; อธรรมเป็นศัตรู ส่วนธรรมะนั้นเป็นเพื่อน.

ให้เราดูว่า ศัตรูเป็นคู่แข่งคือตรงกันข้ามกับเพื่อน เมื่อธรรมแท้เป็นเพื่อนแท้ แล้วธรรมก็เป็นศัตรูแท้ด้วยเหมือนกัน. การที่จะเอาชนะศัตรูได้จริงก็ต้องอาศัยเครื่องมือที่แท้จริง คือ ธรรมะ.

เมื่อพูดว่า มิตรสหายที่ทุกคนควรรู้จักคบ หมายความว่า ไกลไปถึงส่วนนี้ และศัตรูทั้งหลายที่คนควรจะหลีกเลี่ยงก็คือ ธรรม หรือกิเลสนั่นเอง; เรารู้ได้พร้อม ๆ กันไปทั้งสองอย่างเลย เพราะตรงกันข้ามอยู่.

เพื่อนมิได้ทุกระดับ แต่ต้องเนื่องด้วยธรรม

เราต้องมีเพื่อนในทุกระดับ ทุกความหมาย, แต่ว่า ในทุกระดับ ในทุกความหมายนี้ จะต้องเนื่องด้วยธรรม ไม่ปรียายใดก็ปรียายหนึ่ง. คำว่าเพื่อนในทุกความหมาย จะต้องเนื่องด้วยสิ่งที่เรียกว่า ธรรม; แม้จะเป็นเพื่อนเล่น ก็ฟ้า เพื่อนเล่นอะไรต่าง ๆ ก็ต้องเนื่องด้วยคำว่า ธรรม แต่ว่า เป็นธรรมชั้นต่ำ ๆ ง่าย ๆ. ถ้าเป็นเพื่อนช่วยกิจการงาน ธรรมะก็ต้องสูงขึ้นไป; เพื่อนช่วยให้รอด ชี้นิพพานได้ ก็ต้องเป็นเพื่อนสูงสุดที่เขามอบธรรมะให้แก่เรา เพื่อเป็นเพื่อนกับเรา.

ถ้าผู้ใดมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นเพื่อนได้แล้ว ก็นับว่าถึงที่สุด แห่งความหมายอันนี้. เขาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มาไว้ในใจ แล้วก็จะ เป็นเพื่อนที่ดีได้จริง, หรือจะเอาสัญลักษณ์ของท่านมาแขวนไว้ที่คอ เป็นพระเครื่องรางก็ได้; นี่ก็เป็นเครื่องกันลี้ม สำหรับให้ระลึกรู้ นึกคิดได้, แล้วก็ทำให้มีธรรมะขึ้นมาในใจ ทั้งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ รวมอยู่ที่ธรรมคำเดียว.

พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ รวมอยู่ที่ "ธรรม" คำเดียว หรือ ความถูกต้องคำเดียวก็ได้, หรือจะแยกออกเป็น ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ ก็รวมอยู่ที่ ความถูกต้องคำเดียว เป็นใจความสำคัญ และเป็นความหมาย สำคัญของคำว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์. ถ้าเราเอามาไว้ในใจได้ ก็เป็นเพื่อนสูงสุด เขาพระเครื่องมาแขวนคอ เป็นสัญลักษณ์ของท่าน ก็เพื่อกันลี้ม อย่าลี้มเสีย, แล้วเราก็มี องค์จริง ๆ อยู่ข้างในแล้วก็คุ้มครองได้.

ที่นี้เรื่องคำว่า มีเพื่อนตั้งแต่ที่เรียกว่า อย่างต่ำที่สุด ผมก็มีเพื่อนสองขาบ้าง สี่ขาบ้าง อย่างเช่น สุนัขนี่ก็เป็นเพื่อนชั้นต่ำ ในความหมายที่ต่ำสุด มันก็เป็นเพื่อนช่วยได้หลายอย่าง เหมือนกัน. บางทีก็จะเป็นเพื่อนที่ดี ในความหมายหนึ่งก็ได้ คือ มันไม่เคยโกรธเลย. ผมสังเกตดูสุนัขนี้ เราจะตีมัน หรือว่าจะ

ด่ามัน ทำอะไรมัน มันก็ไม่โกรธเลย; เพื่อนที่เป็นคน ๆ เขายัง
โกรธ ลองไปตีเขา ไปด่าเขา ไปว่าเขา เขาก็โกรธ. นี่จึงเห็นได้ว่า
เพื่อน นี้ก็มีในหลาย ๆ ความหมาย.

เรามีเพื่อนไว้สำหรับช่วยให้เกิดความสบายใจ
พอใจ; แล้วบางทีก็จำเป็นที่เราจะต้องมีสุนัขไว้เป็นเพื่อน
คุ้มครองทรัพย์สินสมบัติ ไปในป่าในดงก็มีสุนัขเป็นเพื่อน. นี้เรียก
ว่าชั้นต่ำที่สุดแล้ว มีเพื่อนเป็นสัตว์เดรัจฉาน แล้วสูงขึ้นมาก็ถึง
คน ในหลาย ๆ ชนิด, กระทั่งมีพระพุทธรเจ้า เป็นยอดสุดของ
เพื่อนในความเป็นบุคคล; แล้วก็ล้วงเอาหัวใจของท่านมาเป็น
เพื่อน คือ ธรรมะ หรือพระธรรม.

นี่ เราก็มองได้ชัดอยู่ว่า **เราจะอยู่โดยไม่มีเพื่อน**
คงจะไม่ได้เป็นแน่นอน, จะอยู่ในโลกนี้หรือโลกไหน โดยไม่มี
เพื่อนย่อมจะอยู่ไม่ได้; เพราะว่ามีบางสิ่งบางอย่างที่จะต้อง
ช่วยกัน. เช่น ถ้าเราไม่มีเพื่อนสำหรับทำนา เราก็จะไม่มีข้าวกิน;
เพราะว่าตัวเราต้องทำอย่างอื่น ไปทำนาไม่ได้ แล้วก็ต้องมี
เพื่อนที่ทำหน้าที่ต่าง ๆ กัน จนครบถ้วนในโลกนี้.

อย่างเช่นหน้าที่หมอ นี้ก็มีความสำคัญมาก ขาดเสีย
แล้วก็ลำบาก เกี่ยวกับเรื่องโรคภัยไข้เจ็บ ก็**ต้องมีเพื่อน**
อยู่ในโลกนี้ ร่วมโลกกัน. ชาวนาก็ต้องทำนา พวกที่ทำเสื้อผ้า
ก็ทำเสื้อผ้า พวกที่สร้างบ้านสร้างเรือนก็ทำไป พวกที่ทำ

อย่างอื่น ก็ทำไปตามเรื่อง; ต่างก็ช่วยกันเป็นเพื่อน กระทั่งมีสัตว์ มีต้นไม้ มีนก มีปลา มีอะไรเป็นเพื่อน แล้วก็มีคนหลาย ๆ ชนิดเป็นเพื่อน ที่จะทำให้อยู่ในโลกได้โดยสะดวก.

พระอริยบุคคลนั้น เป็นเพื่อนยอดสุดของบุคคล, แล้วก็มีความดีของพระอริยบุคคลนั้นเป็นเพื่อนโดยตรงทางจิตใจ. นี้เรียกว่า มีคนเป็นเพื่อน เพราะว่าเราจะอยู่ในโลกนี้คนเดียวไม่ได้ จึงต้องมีเพื่อน.

เพื่อนที่สูงที่สุด นั้นจะต้องระบุไว้ว่า **อยู่ที่ตนเอง** ให้ตนเองช่วยตนเอง; โดยการทำให้ตนให้เป็นธรรมะ ให้มีธรรมะเป็นตน ให้มีตนเป็นธรรม แล้วตนเองก็เป็นเพื่อน. เพื่อนที่แท้ก็คือตนเอง แต่ต้องหมายถึงตน ที่อบรมดีแล้วเท่านั้น; ตนที่ไม่ได้อบรม คือแต่เดิม ๆ มาไม่ได้อบรม ก็เป็นตนป่าเถื่อน เอาเป็นที่พึ่งยังไม่ได้ เป็นเพื่อนยังไม่ได้.

ถ้า **ตน นี้ได้รับการอบรมมา** หรือว่า ได้อบรมตนเองมา โดยได้รับความทุกข์ ความเจ็บปวดอะไรมาสอนให้เองบ้าง **ตน ก็จะคิดได้ รู้ได้ สังเกตได้** รู้วิธีที่จะอบรมตนเองขึ้นมาได้; ต่อเมื่อเหลือวิสัยที่จะอบรมตนเองได้ ก็ต้องอาศัยท่านผู้รู้ คือ พระพุทธเจ้า พระอริยเจ้า ที่ท่านเคยอบรมตนเองมามากกว่า แล้วท่านบอกวิธีให้. แต่ในที่สุด **ตน ก็ต้องอบรม ตนเอง** ฉะนั้น **ตนเองที่อบรมดีแล้ว** เท่านั้นจะเป็นที่พึ่งแก่ตนได้.

ขอให้งำ เป็นคำสุดท้าย ว่า ตนที่อบรมดีแล้ว
เท่านั้น จะเป็นที่ฟังแก่ตนได้ คือให้ตนกลายเป็นธรรม
ไปเสีย; เมื่อตนที่อบรมดีแล้วกลายเป็นธรรมไปเสียแล้ว เราจะ
ฟังธรรม หรือจะฟังตน ก็ถูกทั้งสองความหมาย.

เป็นอันว่า ขอให้เราตั้งหน้าตั้งตาตั้งอกตั้งใจ ที่จะ
อบรมตนเองกันทุก ๆ คนเถิด. เมื่อได้ฟังอย่างนี้ หรือได้
มองเห็นอย่างนี้ ก็ไม่มีหน้าที่อะไรเหลืออยู่ นอกจากพยายาม
อบรมตนเอง. อย่าได้ปล่อยโอกาสให้เสียไป อย่าให้เวลา
เสียไป แม้แต่เล็กน้อย ให้เต็มไปด้วยการอบรมตนเอง, รู้จัก
เข็ดหลาบ รู้จักละอาย รู้จักกลัวต่อกิเลส หรือต่อความทุกข์
ซึ่งจะเป็นการอบรมอย่างดีที่สุดอยู่เสมอ.

การอบรมตนดีก็คือ ระวังดี ไม่ให้เกิดความชั่ว
ขึ้นมา; เกิดชั่วขึ้นมา ก็จะได้ละเสีย, ที่ดีมีอยู่แล้ว ก็จะได้
ทำให้อยิ่งขึ้นไป. นี้เรียกว่าเป็นการอบรมตนเอง เป็นการอบรม
บ่มนิสัย, หรือเป็นการสร้างบารมี แล้วแต่จะเรียก เรียกชื่อได้
ต่าง ๆ กัน; แต่ในที่สุดก็เป็นการอบรมตนเอง. ถ้าจะมี
การศึกษา ก็ขอให้มีการศึกษาที่อบรมตนเองให้เจริญก้าวหน้า
อย่ามีการศึกษาที่ทำลายตนเอง.

เดี๋ยวนี้นักจะมีการศึกษา ที่ทำลายตนเอง คือ การศึกษาที่ทำให้คิดเก่ง ทำเก่ง พุดเก่ง ไปในทางที่จะไปหาเหยื่อคือกิเลส. การศึกษาในโลกปัจจุบันนี้ มันเปลี่ยนไปเสียอย่างนี้ ให้เก่งไปแต่ในทางที่จะตามใจกิเลส พอกพูนกิเลส สะสมกิเลส; การศึกษานั้น ก็ทำอันตรายแก่มนุษย์แก่โลก ทำให้โลกไม่มีสันติภาพเลย. นี้เรียกว่า โดยส่วนรวม ส่วนสังคมเป็นอย่างนี้ โดยส่วนตัวก็เป็นอย่างนี้.

ทุกคนควรจะต้องมีธรรมะเป็นที่พึ่ง ทั้งโดยส่วนตัวเอง และโดยส่วนสังคม, แล้วก็อบรมตนเอง ให้เป็นหน่วยของสังคมที่ดี เป็นที่พึ่งแก่ตน, แล้วจะได้เป็นที่พึ่งแก่สังคม ด้วยเป็นแน่นอน

นี่ขอระบุดูธรรมะ ในฐานะเป็นมิตรสหายสูงสุด ที่ทุกคนควรจะรู้จักคบ.

*การบรรยายสมควรแก่เวลาแล้ว
ขอยุติไว้เพียงเท่านี้ก่อน.*

คุณอมร อิ่มรุ่งโรจน์

พุทธศักราช ๑๐๐ ปี
๒๕ พฤษภาทศวรรษ ๒๕๕๗ - ๒๕๕๘

เมื่อพูดว่า ให้รู้จักตัวเอง
เขาก็รู้สึกว่าเป็นคำพูดที่ไม่น่าสนใจ
รู้จักตัวเองนั้น ต้องรู้จักธรรมชาติที่ควรทราบ จึงจะเรียกว่ารู้จักตัวเอง
ถ้าธรรมชาติที่ควรทราบเราก็ไม่ทราบ นั่นคือไม่รู้จักตัวเอง
การที่ไม่รู้จักตัวเองก็เป็นการปิดบังธรรมชาติ
เหมือนกับภูเขาลูกสูงใหญ่ขวางหน้า มองไม่เห็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลัง
ฉะนั้นการไม่รู้จักตัวเอง ก็คือ การไม่รู้จักธรรมชาติ.

พุทธทาส อินทปัญโญ